

## MUHİBBÂN DERGİSİNİN II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SOSYAL HADİSELERİNE YAKLAŞIMI\*

*Muhibbân* Journal's Approach to Social Events in the Second Constitutional Era

Muhammed KALENDEROĞLU\*\*

### Öz

İstibdat ve sansür uygulamasının kalktığı II. Meşrutiyet'in ilk dönemlerinde yaşanan basın hürriyeti birçok süreli yayının ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bektaşî Babası olan Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar (Yeğtaş)'ın sahibi ve başyazarı olduğu *Muhibbân* dergisi de 4 Eylül 1909 tarihinde yayım hayatına başlayan İstanbul merkezli dini, edebî, içtimai, tasavvufî dergilerden birisidir. Bu makalede Alevî ve Bektaşî geleneğinin ortaya çıkardığı bir dergi olarak *Muhibbân*'ın üç yayım döneminde neşredilen 26 sayısı incelenmiş, derginin II. Meşrutiyet dönemi sosyal hayatına bakan yönü ve sosyal hadiselerle yaklaşımı tespit edilmek istenmiştir. Çalışmada *Muhibbân* dergisinin Bektaşîliğin faydasını gözeten, etnik ve mezhepsel farklılıkları kucaklayan, hoşgörülü bir üslupla yayımlar yaptığı, bu yayımlarda dönemin sosyal hadiselerine de yer verdiği görülmektedir. Tekke ve tarikatlara dair haberler kadar Osmanlı toplumunda vuku bulan düğün, cenaze, yangın, grev gibi olayların *Muhibbân*'da yer alması, onun tasavvufî yönü kadar güncelliğini de göstermektedir. Osmanlı coğrafyası dışında yaşanan olaylara da ilgisiz kalmayan *Muhibbân* dergisi, bu hadiselerle Müslümanlık, tarikat, din ve ibadet özgürlüğü çerçevesinde yaklaşmaktadır. *Muhibbân*'ın yazılarında dönemin gazetecilik anlayışına uygun şekilde açık, sade, anlaşılır bir Türkçe kullandığı görülmektedir. Meşrutî yönetim destekçisi olarak yazılarında II. Abdülhamid ve dönemini yer yer sert bir biçimde eleştiren *Muhibbân*, vuku bulan toplumsal ve sosyal hadiselerle ilgili problemlerin Meşrutiyete yakışır şekilde hukuk ve adalet temelinde çözüme kavuşturulması gerektiğini düşünmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** II. Meşrutiyet Dönemi, *Muhibbân*, Alevî ve Bektaşî, Sosyal Hadiseler, Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar.

### Abstract

When the Abdülhamid's despotic rule was abandoned, freedom of the press in the Second Constitutional Era's earlier times paved the way for the emergence of numerous periodicals. The newspaper *Muhibbân* owned and edited by Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar [Yeğtaş], a *baba* of the Bektashi Order, was one of the periodicals, which was born in 4 September 1909 in Istanbul, covering topics ranging from religion, literature, mysticism (*Şüfî* in this context), to sociology. In this study, *Muhibbân*'s 26 issues published in the three periods of publication were examined regarding the newspaper's attitude towards social life in the Second Constitutional Era and social events. Our study concluded that the newspaper created by the Alevî and Bektashi tradition tried to favor Bektashism, embraced ethnic and sectarian diversity, had a tolerant publication policy, and presented social events of the time. It had news about news from *tekke* (dervish lodges) and *tarîqas* (the *Şüfî* paths) and events such as weddings, funerals, fires, and strikes in Ottoman society. This shows that the newspaper placed importance on actuality. *Muhibbân*, which also had an interest in events taking place outside of the Ottoman Empire, approached these events in terms of Islam, *tarîqa*, freedom of religion and praying.

\* Geliş Tarihi: 31.01.2021, Kabul Tarihi: 10.04.2021. DOI: 10.34189/hbv.99.015

\*\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Çankırı/Türkiye, muhammedkalenderoglu@icloud.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6703-5142>

In accordance with the journalism mentality of the time, it used to publish articles written in plain and clear Turkish so that everyone can understand. It strongly criticized Abdulhamid the Second and this era since it supported Constitutional Administration. It advocated that problems within society should be solved by law and justice.

**Keywords:** Second Constitutional Era, *Muhibbân*, Alevi and Bektashi, Social Events, Hacıbezzâde Ahmed Muhtar.

## 1. Giriş

II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı Devleti'nde süreli yayınların belirgin bir artışı gözlemlenmektedir. II. Abdülhamid döneminde uygulanan istibdat politikasının sona erdiği, farklı düşünce ve anlayışa sahip birçok gazete ve derginin yayın hayatına çıktığı II. Meşrutiyet yılları, basım faaliyetleri için de son derece önemlidir. Çoğu kısa ömürlü olsa da 1908-1909 yılları arasında 353, 1910'da 130, 1911'de ise 124 süreli yayının neşredildiği bilinmektedir (Toprak, 1985: 126).

Bu süreçte yayın hayatına çıkan dinî, siyasi ve tasavvufi dergilerden biri de *Muhibbân*'dır. İlk sayısını 22 Ağustos 1325 (4 Eylül 1909) tarihinde "Müşâk-ı hürriyyet-i taâmme olan bilcümle muhibbân-ı meşrûtiyet'in neşri-efkârı olarak her ay başı neşrolunur." serlevhasıyla, üçüncü yayım döneminde ise sayılarını "Siyasetten maada her şeyden bahseder." başlığıyla çıkaran *Muhibbân*, İstanbul merkezli bir dergidir. *Muhibbân*'ın dergi özellikleri göstermesine rağmen künyesinde "gazete" yazdığı görülmektedir.

*Muhibbân* 23 Ağustos 1326 (6 Eylül 1910) tarihli 12. sayısından sonra yayımına iki ay ara vermiştir. İkinci senenin ilk sayısını 20 Kânunuevvel 1326 (2 Ocak 1911) tarihinde çıkarıp (Kara, 2006: 34) 4 Mart 1328 (12 Mart 1912) tarihine kadar dokuz sayı daha neşreden dergi, 14 Temmuz 1334 (1918) tarihinde üçüncü yayım dönemine girmiştir (Kara, 2006: 34). Üçüncü yayım dönemi sonrasında sayı çıkartmaya devam edip etmediği bilinmemektedir.

Arapça bir kelime olarak muhib, sözlükte "sevgi duyan, sevgi besleyen, seven kimse" anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2010: 844). Bu bağlamda Dergiye *Muhibbân* isminin verilmesi, Bektaşilerin Ehl-i Beyt muhibbi olmalarıyla ilişkilendirilmekte (Maden, 2013: 126), ayrıca siyasi manada Hacıbezzâde Ahmed Muhtar'ın Meşrutiyet muhibbi olmasıyla da irtibatlandırılmaktadır (Yolcu, 1998: 40).

*Muhibbân*'ın birinci yılının ilk iki sayısı Maba-i Hayriye ve Şürekâsı'nda, 3-8 sayıları Ruşen Matbaası'nda, 9-11 sayıları Cihan Matbaası'nda, 12. sayı ve ikinci yılın tüm sayıları Mahmûd Bey Matbaası'nda, üçüncü yılın ilk üç sayısı Matbaa-i Osmâniye'de, 4 ve 5. sayıları da Ali Şükrü Matbaası'nda basılmıştır.

*Muhibbân*'ın sahibi ve başyazarı Hacıbezzâde Ahmed Muhtar'dır. Bedevî Tekkesi dervişliği, Rifâî Kubbe Tekkesi nakipliği yanında Bektaşî babalığı da bulunan Ahmed Muhtar 1871'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Kâdirî şeyhlerinden Miralay Hacı Osman Bey'dir (Muhibbân, 1909: 1). Hacıbezzâde Ahmed Muhtar 2 Ocak

1935 tarihinde yürürlüğe giren soyadı kanunuyla birlikte Yeğtaş soyadını almıştır. Bektaş kelimesinin Arap harfleriyle yazımı Yeğtaş'a benzediği için bu soyadı aldığı düşünülmektedir (Maden, 2013: 126).

*Muhibbân*'daki yazıların çoğu imzasızdır. İmzasız yazıların imtiyaz sahibine ait olduğu derginin başlık klišesi altında "İmzasız makaleler sâhib-i imtiyâza aittir" ifadesiyle belirtilmektedir.

İlk iki sayıdaki yazıların tamamı Ahmed Muhtar'a aitken, üçüncü sayıdan itibaren çeşitli isimlerin *Muhibbân*'a yazılarını gönderdikleri görülmektedir. Farklı tarikatlardan dergiye yazı gönderenler; Üsküp Rifâi dergâhı Postnişini Saduddin Efendi, Tarık-i Mevleviyeden Ahmed, Tarikat-i Rifâiden Osman Fevzi, Tarık-i Uşşakiyyeden Şevki, Eşref Baba, Tarık-i Nakşiyeden Ebu'l-Adnan gibi şahsiyetlerdir. Bunlarla birlikte Rıfki Bey (Ahmed Rıfki), Şeyh Vasfi, Hafız Süleyman Cemal, Hızırzâde Rüşü, Çelebizâde Şemsi, İbrahim Edhem, Abdurrahman Receb, İbrahim Efendi, Şeyh Nâil, Özdemir, Sivas valisi Emin Bey (Mehmed Emin Yurdakul), Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ve Baha Sait gibi isimlerin *Muhibbân*'da yazıları görülmekte, Bir Muhib ve Muhibbi'l-Hakk Bir Derviş imzalı yazılara da rastlanmaktadır.

Osmanlı gazetecilerinin çoğu kendi fikirlerini en iyi ifade edebilecekleri aracı yani basit, açık ve nüfuz eden Türkçeyi kullanmaya gayret etmişlerdir (Mardin, 2020: 170). "Bektaşî çevrelerin yayın organı olarak yayın hayatına başlayan *Muhibbân* [...]" (Taşgın, 2004: 232) da bu anlayışı benimseyerek sade Türkçe ile yayım yapmıştır. Bu bağlamda dergiye yazı gönderecek kişilerden sarih bir dil kullanmaları talep edilmiştir. *Muhibbân*'a "Açık Osmanlıca ile gönderilecek mektupların o tumturaklı makalelere daima tercih edilecek [...]" (*Muhibbân*, 1909: 24) olması özellikle belirtilmiş, akıcı ve vuzuh bir dil kullanımının ne denli önemsendiği vurgulanmıştır.

Dergide makale, şiir, deneme, eleştiri yazısı, yemek ve tatlı tarifleri, biyografi, arzuhal, mektup, yarışma ve müzik notaları, çeşitli duyuru ve haberler bulunmaktadır. Bu bağlamda tasavvuf dergisi olarak *Muhibbân*'ın renkli bir içeriğe sahip olduğu ifade edilebilir.

*Muhibbân* birinci yılın ikinci sayısında Jön Türk cemiyeti ve tarikat mensubu olarak vefat eden kişilerin fotoğrafını yayımlayacağını duyurmaktadır. Ancak bu fotoğrafların ikinci yıldan itibaren neşredilmediği görülmektedir.

Tasavvufî içeriğe sahip *Muhibbân*'da sigara kağıdından fabrika aletlerine, zirai araç ve gereçlerden mutfak araç ve gereçlerine birçok şeyin temin edilebileceği duyurularıyla birlikte yarışmalara, kitap tanıtımlarına, Bektaşî nefeslerinin notalarına, yemek tariflerine de yer verilmesi ilgi çekici olduğu kadar derginin sosyal hayata temasını da göstermektedir.

## 2. *Muhibbân* Dergisinin Sosyal Hadiselere Yaklaşımı

*Muhibbân* tasavvufi ağırlıklı bir Bektaşî dergisi olmasına rağmen dönemin sosyal hadiselerine dair yazılara yer vermiştir. Bu yazılar, dönemin hadiselerinin II. Meşrutiyet Osmanlı basınında nasıl yankılandığının anlaşılmasına olanak vermekle birlikte, bir Bektaşî dergisinin sosyal hadiselere nasıl ve ne açıdan yaklaştığına dair çıkarım yapılmasına da imkân sağlamaktadır.

Güncel problemler, ilgi çekici olaylar, tarikat ve tekkelerdeki hadiseler, İstanbul'un mimari ve estetik dokusu, sigorta, işçi grevleri gibi birçok hadiseye değinen yazılarda yer yer II. Abdülhamid'in eleştirildiği ve Meşrutiyetin savunulduğu görülmekte, İstibdat Dönemi sonrası Meşrutiyetle birlikte karşılaşılan sosyal problemlerin hukuk temelinde çözüme kavuşturulması arzu edilmektedir.

*Muhibbân* İstanbul merkezli bir dergi olmasına rağmen ülke içindeki hadiseler kadar Osmanlı coğrafyası dışındaki hadiselere de yer vermektedir. Genellikle din ve tarikat kardeşliği münasebetiyle ele alınan söz konusu hadiseler din hürriyeti, özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir.

### 2.1. Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Hadiseler

#### 2.1.1. Toplumsal Hadiseler

*Muhibbân*'ın düğün ve cenaze gibi içtimai hadiselerle ilgili yazılara yer verdiği görülmektedir. Bu yazılar *Muhibbân*'ın dönemin sosyal hadiselerine karşı tavrını göstermekle birlikte, II. Abdülhamid eleştirilerini de içermektedir. Sultan'ın baskıcı ve jurnalcı yönetiminden müşteki bulunan kesim arasında yer alan *Muhibbân*, dinî ve tasavvufi bağlamda Bektaşîliğin görmezden geldiği bir anlayışın devlet tarafından hakim kılınmasından da rahatsızlık duymakta, resmi din anlayışına uymayan Bektaşîlerin, Rafizi olarak dışlanmalarına sessiz kalmadığı görülmektedir (Işık, 2016a: 86). Buna bağlı olarak, birinci yayım döneminde Sultan'a ağır eleştirilerde bulunmuş ancak birinci yayım dönemi sonrası bu eleştiriler giderek azalmaya başlamıştır (Maden, 2016: 54).

Söz konusu eleştiriler bazen bir cenaze defni bazen de bir düğün merasimi hakkındaki yazıların satır aralarında görülebilmektedir. "Köy Düğünü" başlıklı yazıda II. Abdülhamid'in baskı, jurnal ve istibdat uygulamalarına dair eleştirilerde bulunulmaktadır:

"Köy Düğünü

Sarıyer vapur iskelesinin 5500 adım uzağında bulunan Zekeriya köyünde geçen hafta iki gece üç gün devam etmek şartıyla telefoncu Hasan onbaşının oğlunun bir köy düğünü icra olunmuştur.

'Köylülere hürriyet verilmez onlar terbiyesizdir' diye çiftçilerimize iftira atan Abdülhamid kafalıların kör olası gözleri gelip görselerdi terbiyesiz dedikleri köylülerin hala içlerinde başıboş rakı içenleri olduğunu ve binlerce kişi her yerde eğlendikleri halde acaba bir

münasebetsizlikleri oldu mu bu kadar kalabalığın istirahatı devr-i hürriyette yazılmış nezaketli ve muktedir iki jandarmanın iktidarlarına bırakılmış idi eskiden olsaydı düğün sahipleri kadar memur, davetliler kadar komiser, ahali kadar jandarma bulunur idi [...]” (Muhıbbân, 1909: 7).

“Abdülhamid kafahılar” şeklinde bir ifadeyi barındıran yazıda istibdat döneminde düğün gibi sosyal bir hadisenin dahi kontrol edilmeye çalışıldığından, düğündeki askerlerin davetlilerden fazla olduğundan bahsedilmekte, istibdata kıyasla hürriyetin gerekliliği ve güzelliği vurgulanmaktadır.

“Meşâyih-i Reis-i Sâbık Ahmed Efendi'nin Cenazesi” başlıklı yazı ise Abdülhamid tarafından Rodos'a sürgün edilen ve orada vefat eden Ahmed Efendi'nin<sup>1</sup> cenaze merasimi hakkındadır. Yazıda namaz için toplanan kalabalıktan, tabutu askerlerin taşıdığından, cenazeye gelen tarikat mensuplarından ve mevtanın defnedilmesine kadar geçen süreçten bahsedilmektedir. Sonrasında II. Abdülhamid dönemi hakkında şu şekilde bir değerlendirmede bulunulmaktadır:

“Cenaze defnolurken şeyh odasında söylediğimiz sözleri burada tekrar edelim: Merhumun kendisi değil oğullarından biri Abdülhamid zamanında...vefat etse idi cenazesini buraya getirmek şöyle dursun Ahmet efendiye olan riyasız bir muhabbetlerin derecelerini bugün cenazesinde isbât-ı vücud etmekle gösteren ve ehemmiyetli bir yükünü teşkil eden şu zevatın içinde acaba kaç merhuma gelip ‘başınız sağ olsun’ demeye cesaret edebilirdi? Hiç değil mi? Bir de şu ahaliye bakınız? Uzağa ne hacet bugün makâm-ı meşhâti ihraz eden Sâhib Molla Bey<sup>[2]</sup> Abdülhamid'in sevmediği bir zât olduğundan merhuma valideleri cenazesinde 30 kişi bile bulunmaya cesaret edememiş idi.

İşte giden zulüm işte gelen adl” (Muhıbbân, 1909: 22).

*Muhıbbân*, Sultan Abdülhamid dönemini, halkın sürekli kontrol edilmeye çalışılıp baskılandığı gerekçesiyle eleştirmektedir. Düğün gibi kalabalık ortamları kontrol altında tutabilmek için çok sayıda askerin orada bulundurulması devletin baskıcı tutumuna işaret etmektedir. Abdülhamid tarafından sevilmeyen birinin cenazesine insanların çekinip katılamaması, her an bir başkası tarafından ihbar edilme endişesi, dönemin özelliklerini yansıtır niteliktedir.

Osmanlı gençlerinin askere alımları sırasında yaşanan bir hadise, *Muhıbbân*'ın dikkatini çekmiş ve buna dair bir yazı kaleme alınmıştır. Kardeşlik, huzur, sükunet gibi hisleri uyandırır nitelikteki “Güzel Söz” başlıklı yazıda, Osmanlı gençlerinin askere alımları sırasında toplanan kalabalığa farklı etnik ve dinî gruplardan kişilerin de katıldığı ifade edilmektedir. Bu kalabalığın en dikkat çekici ismi ise Haham Nesîm Efendi'dir<sup>3</sup>.

Haham Nesîm Efendi Müslüman kalabalığa “Biraderler!” şeklinde hitap etmiş, *Muhıbbân*'da bu hitaptan hoşnut olarak bir yazıya yer vermiştir: “Haham Nesîm Efendi umum ahaliye karşı orada yüksek sesle şu güzel sözleri söylemiştir:

‘Biraderler!’ Oh ne güzel kelime. Evet bu sarıklı bir Mûsevî hahamı başka başka mezhepte bulunanlara birader diye hitap ediyor.” (Muhibbân, 1909: 23).

Yazının devamında Yahudiler ve Müslümanlar üzerinden kardeşlik, birlik ve beraberlik mesajları verilmektedir. *Muhibbân*’ın Sünnilik ve Alevilik arasında da tıpkı Yahudi hahamı ve Müslümanlar arasında yaşanan hadise gibi bir hoşgörü ve sükunet ortamını arzulandığı anlaşılmaktadır.

İstanbul’da çıkan bir yangında içinde çok sayıda tekkenin de olduğu birçok yapı yok olmuş, *Muhibbân*’da bu hadiseye dair bir yazıya yer vermiştir. Yazıda yanan tekkelerin mevkileri ve isimleri belirtilmektedir. “Son İstanbul Harikinden Muhterik Olan Tekâyadan Hatırlayabildiklerimiz” başlıklı yazıda ismi verilen tekkelerden bazıları şunlardır: “Küçük Mustafa Paşa’da tarik-i Rıfâ’iyeden Kara Sarıklı Dergâhı Şeyhi Şevket Efendi evkâfdan ta’âmiyeli, Müfik Hamamı’nda Rıfâ’iyeden Râşid Efendi dergâhı ta’âmiyeli, tarik-i Rıfâ’iyeden Kubbe dergâhı Şeyhi Haydar Efendi ta’âmiyeli [...]” (Muhibbân, 1918: 8).

İstanbul’un tarih boyunca başına gelen ve birçok ahşap yapının yok olmasına neden olan yangınlardan sonra izleri silinen tekkelerin yerlerinin belirtmesi oldukça önemlidir. Bu yazıda ismi ve mevkisi belirtilen 26 tekke muhtemelen 1918 Cıbalı-Altımermer yangınında yok olan 7500 yapı arasında olmalıdır.

*Muhibbân* sosyal hadiseleri duyururken “Gönüllü İraniler” yazısında olduğu gibi farklı gazetelerden iktibaslar yapma yoluna da gitmiştir. *İkdâm* gazetesinden aktarılan söz konusu yazıda İran tebaasından kahveci esnafı Yusuf Ağa’nın Girit meselesinden dolayı bir savaş çıkması durumunda “[...] rüfekasından bin nefer İranlı gönüllü ile harbe iştirake aralarında karar verdikleri [...]” (Muhibbân, 1910: 87) belirtilmekte Yusuf Ağa ve arkadaşlarına bu davranışlarından ötürü teşekkür edilmektedir.

Başka dergilerden alınan bir diğer yazı ise Japon Yamaoka<sup>4</sup> ile ilgilidir. İhtida eden Ömer Yamaoka, hac farızasını yerine getirdikten sonra bir süreliğine İstanbul’a gelmiş, Cemiyet-i İlmîyye-i İslamiyye’nin kendisi için düzenlediği çay ziyafetinde bir konuşma yapmıştır. *Beyânü’l-Hakk* dergisinde yer verilen bu hadise (Beyânü’l-Hakk, 1910 :1088-1090), *Muhibbân*’ın da dikkatini çekmiş ve önemine binaen iktibas edilmiştir.

“Din-i Mübin-i Ahmedîyi kabul ile ravza-i mutahharaya yüz sürmeye muvaffak olmuş olan Japonyalı Yamaoka nam zatın bu sene Hicaz’dan avdetinde makam-ı hilâfeti ziyaret etmişlerdir...Hacı Ömer Yamaoka Efendi namını taşıyan bu zatın söylediği sözlerin tercemesi Beyânü’l-Hakk gazetesinde görülmüş olmakla ehemmiyetine binâen Muhibbân’a dercini münasip gördük.” (Muhibbân, 1910: 50).

Ömer Yamaoka’nın İngilizce konuşmasının tercüme edilerek yayımlandığı kısmında, Hıristiyan misyonerlerin Japonya’da çalışmalarını sürdürerek, Japonları istikrarsızlaştırmak suretiyle kendilerine bağımlı hale getirmelerinden bahsedilmektedir:

“[...] bizim medeniyet-i hâzıraya karşı olan temayülümüzden istifade maksadıyla Avrupa'dan birçok misyonerler geldi. İbtidâ zan olundu ki bu misyonerler milletimize yeni bir ruh, yeni bir hayat verecekler fakat bir müddet geçip de bu tohumlar filizlenmeğe başlayınca ricâl-i milletimiz gördüler ki bunun neticesi vahim çünkü ahâlimizin ahvâl-ı rûhiyyesi değişmeğe, tuhaf bir şekil almaya başladı...para vasıtasıyla memleketimizde entrikalar çevirmeğe başladılar. Nihayet anlaşıldı ki...bizim terakkimizi arzu etmiyorlar. Bize berhayat-ı nev bahş etmek için değil belki bizim milliyetimizi mahvederek bizi kendilerine esir etmek için gelmişler.” (Muhıbbân, 1910: 51).

İslam'ın, Japonların fitratına uygun bir din olduğunu ifade eden Ömer Yamoka, İstanbul'da gördüğü ilgiden hoşnut olduğunu belirtmiş, konuşmasını Müslümanların Japon kardeşlerini unutmamalarını ve onlara dua etmelerini isteyerek tamamlamıştır.

*Muhıbbân* din kardeşliğine önem veren, Müslümanların güçlü olmalarını arzu eden bir fikir yapısına sahiptir. Bu bakımdan Ömer Yamaoka'nın hac dönüşü İstanbul'a gelmesi ve yaptığı konuşma ülkedeki diğer gazeteler gibi *Muhıbbân*'ın da ilgisini çekmiştir.

*Muhıbbân* sosyal hadiselere duyarlı olduğu kadar İstanbul'un mimari ve estetik dokusunun korunması konusunda da hassastır. Bu nedenle İstanbul'da şehir içine cenaze defnedilmesinin istibdat yıllarından beri yasak olmasını desteklemektedir. Bu yasağın kırk küsur yıldan beri var olmasına rağmen istibdat döneminde şehir içindeki Taksim Cihangir Camii Mezarlığı'na sadece yedi sekiz kişinin defnedildiğini belirtmekte, bununla birlikte “Meşrutiyetin şu son on beş gün zarfında iki cenaze defnolunmuştur.” (Muhıbbân, 1911: 118) ifadesiyle tepkisini göstermektedir. Mezarlıkların mahalle aralarında olmasının önüne geçilmesinin memleket adına büyük bir hizmet olacağını belirten *Muhıbbân* “[...] her zengin kendi mahallesine gömülür [...] ise biz kabil değil medeni memleketlerde gördüğümüz temizlikte umumi bir kabristana malik olamayız.” (Muhıbbân, 1911: 118) diyerek mezarlıkların yerleşim yerleri dışında olmasını ve bu bağlamda bir şehir planlamasının yapılmasını arzu etmektedir.

### 2.1.1.1. Grev Meselesi

Kavram olarak işçilerin örgütlü biçimde işverenlerden duydukları rahatsızlığı ya da herhangi bir talebi zorlanmak adına topluca işi bırakmaları, üretimi aksatmaları ya da tamamen durdurmaları (Kümbül, 2012: 113) olan grev her ne kadar sanayi devrimiyle yaygınlık kazansa da tarih boyunca var olan bir olgudur (Doğan, 2018: 266). Bununla birlikte grev Osmanlı'da sanayileşememe, işçi sınıfının belirgin olmayışı, devletin olumsuz tutumu gibi nedenlerle, Batıya kıyasla 1908 gibi geç bir tarihe kadar bireysel birkaç örneği dışında olmamıştır (Yıldırım, 2011: 152). Tarihsel süreç içerisinde Osmanlı'da yaşanıp grev tanımlamasına uyan 1473 yılındaki hadisede, seramik işçileri saraydan çalışma şartlarının düzeltilmesini talep etmişler, aksi durumda çalışmayacaklarını ifade etmişlerdir (Aktaran Doğan, 2018: 266). XX. yüzyıl başlarında işçilerinin greve giderek hak talebinde bulunmalarının Osmanlı basınında yer aldığı görülmektedir.

Bu bağlamda *Muhibbân*, Osmanlı'daki cankurtaranlara dair yedi sayı boyunca "Tahlisiye Meselesi" başlıklı bir yazı dizisine yer vermiştir. Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar; cankurtaranları, henüz ilacı bulunamamış hastalıkları önlemeye çalışan tabipler ve binlerce insanın ölümüne neden olan savaşların önüne geçen hukukçulardan sonra, insanlığa en çok fayda sağlayan üçüncü meslek grubu olarak görmektedir (Muhibbân, 1909: 5).

Fırtınadan zarar gören gemilerdeki yüzme bilmeyen, boğulma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan insanları kurtarmakla görevli olan cankurtaranların, II. Meşrutiyet yıllarının iş hayatındaki adaletsizlik ve ağır çalışma şartları sebebiyle grev yapmaları, bu yazı dizisinin konusunu oluşturmaktadır.

Kendilerine görev yükümlülükleri dışındaki işlerin yaptırıldığı cankurtaranlar, Avrupa ülkelerindeki gibi bir çalışma nizamnamesi oluşturulması ve bu çerçevede cankurtaranların görevleri dışındaki işlerin kendilerine yaptırılmamasını istemektedirler. Bu isteklerini meşrulaştırmak, hükümete ve kamuoyuna duyurabilmek için başlarındaki İngiliz muallimin namaz kılmalarına engel olduğu, bu muallimin derhal emekli edilmesi gerektiği, aksi taktirde tahlisiye hademelerinin görevlerini bırakacaklarını bildirmeleri gibi oldukça elverişli bir yöntemi seçmişlerdir.

İngiliz muallimin emekli edilmeyeceği ve gerekirse grevi örgütleyen Rumeli cankurtaranlarından 7, Anadolu cankurtaranlarından 11 kişinin işten çıkarılacağı bilgisi *Muhibbân*'ın başyazarı Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar'a ulaştığında, o bu şekilde bir işçi çıkarımının ancak Abdülhamid döneminde olabileceğini, Meşrutiyet devrinde bu tür bir uygulamanın olamayacağını ifade etmektedir:

"[...] senin cankurtaranlar koğuşlarını terk edeceklerini söylüyorlarmış. Münasebetsizlikleri gittikçe ziyadeleşiyor imiş... 'Rumeli ciheti hademesinden yedi Anadolu hademesinden on bir kişinin bir yara vermeden tard edilmelerine mecburiyet hasıl olmuş.' diye fenâ bir havadis verdi. Bu hal Abdülhamid devrinde olur idi. Tahkikat icrâ olunmadan böyle bir şeye karar vermek meşrutiyete muvâfık değildir dedim [...]" (Muhibbân, 1909: 15).

Osmanlı'daki işçi grevlerinin sonlandırılmasında nasihat heyetlerinin genellikle olumlu etkileri olduğu ifade edilmektedir (Doğan, 2018: 277). Bu bağlamda Ahmed Muhtar da tahlisiye hademeleriyle konuşmak ve bir nevi arabuluculuk yapmak için Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından görevlendirilmiş, hukukçu Kâtibzâde Nâzif Bey'le birlikte, İstanbul'daki cankurtaranlarla görüşmüştür. Ahmed Muhtar'ın düşüncesi işçi çıkarımına engel olmak, aynı zamanda İngiliz muallimin emekli edilmesine de mâni olmaktır. Bu düşüncesini "[...] ya bu kadar senelik İngiliz muallimi idareden çıkartıp 'Türkler hürriyete layık değildir' sözünü dosta, düşmana söylettirmeye bâdî olacak veyahut mutaassıp bir iki kişinin hareketiyle on dört hademeyi tard edip birçoklarının ekmeğine mâni olacak [...]" (Muhibbân, 1910: 46) şeklinde ifade etmektedir.

Cankurtaranların ağır çalışma şartları altında ezilmeleri, görev tanımları dışındaki taş taşıma, odun nakletme, hamallık gibi işlerde çalıştırılmaları bu sebeple greve gitmeleri Ahmed Muhtar tarafından bir bakıma desteklenmektedir.



“Bunlara taş taşıtmak odun naklettirmek, arkası olan birisinin vazifesini iltiması olmayan hademeye yükletmek nihayet uşaklığa hamallığa varıncaya kadar yaptırmak pek kolaydır. Zira bunları menedecek yani hademeden birisinin ‘benim vazifem tahlisiye vazifesidir hamallık değildir’ demeye cesaret edecek ortada nizamname bu kadar. Bu halde hademenin şikâyetleri pek haklıdır.” (Muhıbbân, 1909: 16).

Ancak Ahmed Muhtar, tahlisiye hademelerinin grev yapmadan önce gerekli yerlere müracaatta bulunarak, çalışma şartlarının yasal düzenlemeye göre yapılmasını talep etmelerini düşünmekte, kısaca II. Abdülhamid aleyhtarı ve bir Meşrutiyet muhibbi olarak her şeyin hukukla ve meclisle çözülmesi gerektiğini savunmaktadır:

“Şimdi evvelâ tahlisiyelere fikirlerinden vazgeçirtmek ba’dehu istediklerini anlayıp makul yani kanuni olan kısımlarından mürettep bir istirahatnâme kaleme almaktır... Meclis-i Meb’ûsanda Ta’til-i Eşgâl Nizamnâmesi<sup>[5]</sup> yapılmak üzeredir. Mezkûr nizamname mucibince müstahdemin evvela tekâüdlükleriyle kendi haklarına müteallik olan şikâyetlerini evvela bir vekil tayin edip merciine bildirirler... bir istirahatnâme yaparız. Merciiine teslim ederiz. Bir iki ay sabrederiz. Elbette o zamana kadar ya bir tahlisiye nizamnamesi yapıp bunları hamallıktan kurtarırlar veyahut iradesi çıkmış olacak tatil işgal nizamnamesine müracaat etmeyi hademeyi mecbur ederler. İster hademe yerlerini terk etsin ister etmesin. Orasını hükümet düşünsün biz hal-i hazırı muhafaza eder isek şayan-ı tebrikiz.” (Muhıbbân, 1909: 17).

Greve katılan ya da grevi örgütleyen işçilerin, II. Meşrutiyet döneminde zaman zaman adli kovuşturmayaya tabi tutulduğu belirtilmekte (Doğan, 2018: 278), Ahmed Muhtar ve grevdeki tahlisiye hademeleri arasındaki görüşmelerde de cankurtaranların bu endişeyi taşıdıkları anlaşılmaktadır. Cankurtaran, Meşrutiyetin Osmanlı’ya fayda sağlamayacağını, tahlisiye hademelerinin hukuka sığınarak hak talep etmelerinin ve grev yapmalarının kendi hayatlarıyla oynamak olduğunu, Meşrutiyete rağmen bu hadiseye önyak olan bazı cankurtaranların idam edileceğini ve grevin bu şekilde bastırılacağını ifade ederken, Ahmed Muhtar “[...] hüsn-i merâk etme bu nizamname elde iken sizin hakkınızı meydana koymaya çalışacağım meşrutiyet devam ettikçe kanunen nereye başvurması lazım gelirse gideceğim.” (Muhıbbân, 1910: 78) diyerek Meşrutiyete ve hukuka olan inancını ifade etmektedir.

Meşrutiyet hükümeti tarafından arabuluculuk göreviyle cankurtaranlarla görüşen Ahmed Muhtar, bu hadisede arada kalmış gibi görünmektedir. Zira o, işçilerin işten çıkarılmalarından yana olmamakla birlikte, işçilerin taleplerinden birisi olan İngiliz muallimin emekli edilmesine de razı değildir. Cankurtaranların taleplerini hukuken geçerli olacak şekilde hükümete sunmalarına, meselenin de mecliste çözülmesi gerektiğine inanmaktadır.

### 2.1.1.2. Osmanlı Devleti’nde Sigorta

Müslüman Osmanlı toplumunda, sigortacılık faaliyetleri dini yaklaşımlar dolayısıyla Avrupa’ya göre daha geç bir zamanda, XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşmaya başlamıştır (Kamilçebe, 2012: 105). Yabancı ülkelerle yapılan

ticaretlerin ve yabancı tüccarların, Osmanlı coğrafyasındaki ticaretlerini güvence altına almak istemeleri, sigortanın yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır (Kahya, 2017: 100).

Fukaha, sigorta yaptırmanın caiz olmadığı yönünde fetvalar vermiş ancak 1870 yılında çıkan İstanbul'daki Pera yangını sonrası Şeyhülislam sigortaya cevaz vermiştir (Kamilçelevi, 2012: 108). Ancak bu cevaz, sigortanın caiz olup olmadığı yönündeki görüş farklılıklarının önünü kesememiş görünmektedir.

1910'a gelindiğinde Edirne'deki bazı değerli yapıların Evkaf Nezareti tarafından sigortalatılması fikri gündeme gelmiş, bunun üzerine sigortanın dini boyutu Bâb-ı Meşihat'a sorulmuş, dinen caiz olmayacağı cevabı alınmıştır. Bu fetva üzerine Gülşenî tarikatına bağlı Binbaşı Doktor Ahmed Bey, *Muhibbân* idarehanesine gelip Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar'la sigorta hakkındaki düşüncelerini paylaşmış, bu konuşma daha sonra dergide yayımlanmıştır. Söz konusu fetva üzerine Doktor Ahmed Bey, Hz. Peygamber'in devesini salıp Allah'a tevekkül ettiğini söyleyen bedeviye "Onu bağla öyle tevekkül et" dediğini hatırlatarak, sigorta yaptırmanın bir nevi tedbir olduğunu, şayet Hz. Peygamber döneminde "[...] sigorta mu'âmelelerine vücud verecek ahval mevcut değildi eğer bugünkü ahval mevcut olsaydı peygamberimiz sallallahu aleyhi vesellem efendimiz hazretleri sigorta mu'âmelesini mutlaka sünnet kılardı." (Muhibbân, 1910: 76) diyerek Bâb-ı Meşihat'ın sigortaya cevaz vermeyen fetvasına tepki göstermektedir.

Sosyal hayatın getirdiği risklere karşı bir tedbir olarak uygulanan sigortaya muhtemelen sıcak bakan Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar da bu hadiseyi dergisine taşıyarak Doktor Ahmed Bey'in düşüncesini desteklemektedir.

### 2.1.2. Matbuata Dair Hadiseler

II. Abdülhamid'in eleştirildiği yönlerden birisi istibdat ve sansür uygulamasıdır. *Muhibbân* bu uygulamaları hemen her fırsatta dile getirerek sabık yönetimi tenkit etmiştir.

Hürriyet, adalet ve müsavat kavramlarından destek alarak ortaya çıkan Meşrutiyet yönetimi de 1909'da bir nevi sansür uygulaması olan 37 maddelik Matbuat Nizamnâmesi'ni çıkararak, II. Meşrutiyet'in ilanından 31 Mart Vakası'na kadar yaklaşık sekiz ay süren basın hürriyetini ortadan kaldırmıştır (Mazıcı, 1996: 137).

II. Abdülhamid'in istibdat uygulamalarına benzer bir uygulama olan Matbuat Nizamnâmesi hususunda, *Muhibbân*'ın Meşrutiyet yönetimini II. Abdülhamid kadar eleştirmediği, aksine Nizamnâmenin halkın her habere inanmasından dolayı halkı korumak adına çıkarıldığını, bunun bir sansür olmadığını ifade etmeye çalışmıştır:

"Ahalimizin bazılarının düşünmemeliklerinden yani her okuduklarına kitapta yeri var diyerek inanmalarından mübalağacı olup habbeyi kubbe yapmalarından ve her işittikleri yalanlara çocuk gibi inandıklarından dolayı gazetecilerimizin başka hür memleketlerdeki gazeteler gibi her olur olmaz şeyleri yazmamaları için hükümet bir 'Matbûat Nizamnâmesi' yapıp iradesini çıkarmaya mecbur olmuştur." (Muhibbân, 1909: 17).

Bu havadisın verilış tarzı, *Muhibbân*'ın mevcut yönetimi savunma ya da bir çıkar gözetme ihtiyacından ileri geldiğini düşündürtmekle birlikte, Meşrutiyet yönetiminin aslında kötü bir şey yapmadığını, Matbuat Nizamnâmesi'nin halkın iyiliği adına düzenlenen bir uygulama olduğunu anlatarak yönetime yaranmak istemesiyle de ilişkilendirilebilir.

1909 Matbuat Nizamnâmesi'nin bazı maddeleri siyasi etkenler sebebiyle farklı yıllarda sekiz defa değiştirilmiştir (Mazıcı, 1996: 137). Nizamnâmeye 1912 yılında yapılan düzenlemede gazete imtiyazı almak isteyenler için depozito şartı (Özkorkut, 2002: 78), imtiyaz sahiplerinde 25 yaş, yedi yıllık idadi veya yüksek öğrenim görme şartı getirilmiştir (Mazıcı, 1996: 137). Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar da yazısında meşguliyetlerinden ötürü *Muhibbân*'ı bir süreliğine tatil ettiğini ancak söz konusu nizamnâmenin depozito şartından dolayı alelacele bir sayıyı neşrettiğini ifade etmektedir:

“Meşguliyetim çok ve dağınık olmasıyla beraber bütün bütün yalnız kaldığımdan ‘Muhibban’ı muvakkaten tatil etmiş idim. Beş on sahifelik bir şey kalmış olan bütçemi abonelerime verdikten sonra istediğim bir şekilde bilmek esbabını temin etmeden kabil değil, neşretmeyecek idim... İş bu merkezde iken ortaya bir yeni matbuat nizamnamesi bombası atıldı. Bundan sonra yeniden gazete çıkaranaqlarla tatil etmiş de tekrar neşre başlamak isteyenlerin evvela hükümete 500 Osmanlı lirası vermeğe mecbur olacıkları kararı haberi alındı... Lakin duracak zaman değil, hemen bir nüshanın neşri lazım geldi.” (Muhibbân, 1912: 163).

Söz konusu nizamnâme çoğu dergi ve gazete sahibini rahatsız etmiş, “istibdat”, “helak”, “mevcudiyetimize darbe” gibi söylentiler çıkmaya başlamıştır: “Hükümetin bu kararı, iki nihayet üç gazeteci müstesna olmak şartıyla diğerlerini memnun etmedi. Hele bazıları, Meşrutiyette meydana çıkan kelimeleri, cümleleri sarfa başladı. İstibdat, helak, mevcudiyetimize darbe gibi mer’iyeler işitildi [...]” (Muhibbân, 1912: 163).

*Muhibbân*'da bu nizamnâmeden zarar gördüğünü belirtmekle birlikte karardan memnun olduğunu şu sözlere ifade etmektedir: “Bu karardan en ziyade mutazarrır ve müteessif olduğumuz halde vatanın selametini, hükümetin bu kararında gördüğümüzden yine memnun bulunuyoruz [...]” (Muhibbân, 1912: 164).

*Muhibbân*, devleti II. Abdülhamid dönemindeyken ölüm yatağında yatan, II. Meşrutiyetle birlikte silkelenip ayağa kalkan ancak yine de yorgun ve yıpranmış olduğu şeklinde tasvir etmekte; hükümetin en ufak bir gürültüye dahi tahammülünün bulunmadığını, sükunete ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir: “Şimdi elhamdülillah, bilâ tehlike yatmakta olan hastamız, kendisini dinlemekte bulunan hükümetimiz en ziyade istirahatate muhtaçtır. Ufak bir gürültü, hatta kuvvetli bir ses kendisinin sarsılmasına zafiyetine sebep vereceğine şüphe yoktur.” (Muhibbân, 1912: 164).

Böyle bir tasvirden sonra devletin menfaati için sükunetin sağlanmasının gerekli olduğunu düşünen *Muhibbân*, bu bağlamda matbuat nizamnâmesine olumlu

yaklaşmaktadır: “Bu sebepten elinde hiç olmazsa bir idâdî tahsîl olmayanlara gazete imtiyazı vermemek ve hatta te’minât-ı nakdiyede aramak, hele şu sırada pek de muvâfik olacağı itikadındayım.” (Muhibbân, 1912: 164).

II. Abdülhamid’i en çok istibdat uygulamaları sebebiyle eleştiren *Muhibbân*, Meşrutiyet yönetimini huzur ve sükunete ihtiyacı olan bir yönetim olarak tasvir etmekte, basına uygulanan sansürü meşru göstermeye çalışmaktadır.

### 2.1.3. Ekonomi Temelli Hadiseler

*Muhibbân*’ın, dönemin sosyal hadiselerine dair yer verdiği yazıları arasında, Meşrutiyet yönetimine talepte buldukları dikkat çekmektedir. Bu bağlamda iktisadi bir hassasiyetle yazılan “Konserve” başlıklı yazısında *Muhibbân*, Meşrutiyet hükümetinin ayda 90-95 bin kuruş karşılığında Mısır ve Avrupa’ya tıp, resim, eczacılık ve tüccarlık gibi alanlarda eğitim görmek üzere öğrenciler göndereceğinden, bu durumun oldukça maliyetli olup pek fazla getirisinin olmayacağından bahsetmektedir. Hükümete ricada bulunarak yurt dışına gidecek öğrenci kontenjanını azaltıp elde kalacak parayla Avrupa’dan konserve yapımının öğrenilmesi ve konserve fabrikalarının açılmasını istemektedir:

“Şevketli hükümetimizden bir istirhamımız vardır: Bu gideceklerden hiç olmazsa dört efendi eksik yollayın da bunlardan kalacak parayla Avrupa’nın en meşhur sebzevât-ı kurudan, taze saklayan, koyun ve balık etlerini tenekeler içinde senelerce muhafaza eden fabrikalarına birkaç kişi gönderip bu sanatları öğrensin.” (Muhibbân, 1909: 4).

*Muhibbân* II. Abdülhamid’in baskıcı yönetimi sonrası Meşrutiyet dönemiyle birlikte devletin istikrar kazanacağı, toparlanacağı ümidini taşımakta ve bu ümidini de çeşitli şekillerde ifade etmektedir. Bu nedenle ülkeye eczacı, doktor, tüccar ve ressam gibi uzun vadede fayda sağlayacak “yatırımlardan” çok, kısa vadede fayda sağlayacağını düşündüğü, ekonomik anlamda da devleti rahatlatacağını ifade ettiği konserve imalatı teklifini sunmaktadır. Söz konusu yazının devamında konservenin faydalarından, savaş günlerinde yurt dışından ithal etmeye gerek kalınmayacağından bahsetmektedir:

“Bir muharebe olursa millet artık sebep-i iftihân olan askerinin sade su ile beslenmesine razı olamayacağından harbiye nezâreti ecebi devletlerin yaptığı gibi milyonlarca konserve et kutularını depolarında hâzır buldurmağa mecbur olacaktır ki bir okka sığır etinin bahası bir mecdiye olan Avrupa’ya ısmarlamaktan elbette bu adamların marifetlerine müracaatları müreccedir.” (Muhibbân, 1909: 4).

Kendisi de konserve üretimi yapan bir kişi olarak Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, dergisinin ikinci yılında askerler için bir konserve fabrikasının kurulacağı haberini aldığını belirtmektedir: “Haber aldığımızı göre cihet-i askeriye için bir konserve fabrikasının te’sisi taht-ı karara alınmıştır.” (Muhibbân, 1911: 157).

Bu yazıda imal ettiği konservelemlerden, konserve fabrikasına dair hükümetle olan temaslarından ve konservenin faydalarından bahsetmekte, fabrikanın kısa zamanda kurulması yönündeki isteğini “Cenâb-ı Hak şu askerî konserve fabrikasının ikmâlini ve tez vakitte bize göstereyin amîn.” (Muhıbbân, 1911: 160) sözleriyle ifade etmektedir.

#### 2.1.4. Eğitime Dair Hadiseler

İstibdat dönemini hemen her fırsatta eleştiren *Muhıbbân*, hürriyet, adalet, müsavvat kavramlarını canlı tutmuş ve hukukun herkese lazım olduğunu sayılarında ifade etmeye çalışmıştır. Osmanlı Askerî Mahkemelerinde Batılı manada hukuk eğitiminin gerekliliğinden bahsederek, askerî mahkemelerde görev yapan zabıt ve paşaların hukuk eğitimi alacakları haberini coşkulu şekilde ifade etmektedir: “Dîvân-ı Harbiye’de yani askerlerin mahkemelerinde bulunan zabıt ve paşaların ‘ilm-i hukûk’ bilmeleri fevkalâde lazım olduğundan [...] bu seneden itibaren yirmi kadar zabıt efendilerin İstanbul’daki hukuk mektebine devam edip hukukşinâs olmaları [...] sevinçle işitilmiştir.” (Muhıbbân, 1909: 17).

*Muhıbbân* tarafından bu hadisenin “sevinçle” karşılanması Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar’ın kişiliğiyle ilgili olmalıdır. Zira o, hukukçuları binlerce insanın ölümüne neden olan savaşların önüne geçen kişiler olarak nitelendirmekte (Muhıbbân, 1909: 5), hemen her fırsatta hukukun ve hukukçunun önemini ifade etmektedir.

*Muhıbbân*’ın Alevi-Bektaşî geleneğın hassasiyetleriyle dönemin hadiselerine yaklaştığı görülmektedir. Farklı olaylara dair çeşitli nezaretlere arzuhallerin yazılması ve bunların *Muhıbbân*’ın sayılarında yer alarak topluma gösterilmek istenmesi, bir nevi Bektaşîlik savunusu olarak anlaşılabilir. Bu bağlamda “Cemiyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye’ye” başlıklı yazı ve söz konusu cemiyete yazılan arzuhal dikkat çekmektedir.

Cemiyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye 1873 tarihinde yetim ve öksüz Müslüman çocukların eğitimi için Dârüşşafaka’yı kurmuştur. Cemiyet, kurumun müfredatında dini eğitimle birlikte pozitif bilimlere de yer vermiştir. Eğitim öğretimle ilgili olarak ise telif ve tercüme faaliyetlerinde bulunmuş, hazırlanan eserler Dârüşşafaka’da ve Osmanlı’daki resmi mekteplerde okutulmuştur (Ayhan ve Maviş, 1994: 7).

Cemiyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye, Dârüşşafaka’da ve Osmanlı mekteplerinde okutulması için yeni bir ilmihal kitabı hazırlamayı planlamaktadır (Muhıbbân, 1910: 75). Bu hadisenin haber alınması üzerine *Muhıbbân*, o ana kadar hazırlanan ve mekteplerde okutulan ilmihal kitaplarının hiç birisinde Ehl-i Beyt’e muhabbet beslemenin farziyetine dair bir ifadenin yer almadığını belirtmektedir:

“Malûm-ı âlileridir, ki bu ana kadar tertîb ve tab’edilen “ilm-i hâl” kitablarında ruhü’l-vücûd-ı kâ’inât, mecmû’a-i mehâmed-i mükevvenât hazret-i Fahr-i Âlem sallallahu aleyhi ve âlihi vesellem efendimizin “ehl-i beyt” kirâmına muhabbet her mü’min-i muvahhid için farz olduğuna dâ’ir sarâhat değil, hatta imâ ve işaret suretiyle olsun bir şey yazılmamış, o ciheti noksan bırakılmışdır.” (Muhıbbân, 1910: 75).

Yazılması planlanan ilmihal kitabı hakkında Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, Cemiyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye'nin yöneticileriyle temasa geçmiş ve bunu dergisinde yayınlamıştır. Yazdığı arzuhalde Ehl-i Beyt sevgisinin dinî boyutunun da yeni yazılacak ilmihalde belirtilmesini şu şekilde talep etmektedir:

“Muhibbân

Heyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye Azasından Posta ve Telgraf Nezareti Fen Kalemî Müdürlü Muallim Emin Bey'e

Bu mesele için iki ay evvel telgrafhaneye gelip size müracaat etmiş idim sözüme o kadar ehemmiyet vermediğinizi zannedirim. Herkes meşrutiyetin ne olduğunu bildiği halde sabırlı olamaz...Emin Bey sizin vicdan, iman ve iktidarınızdan eminiz sizden ricamız azizim evlâd-ı rasûle muhabbet şer'an caiz ise yazacağınız ilmihal kitabına dercediniz. Değil ise yazmayınız. Biz de anlayalım efendim.” (Muhibbân, 1910: 76).

Bu dilekçe, akıllara Türkiye'nin yakın geçmişinde vuku bulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında Alevilik konusuna yer verilmesi ya da Aleviliğin seçmeli ders olarak okutulması talebini getirmektedir<sup>6</sup>.

Osmanlı'nın Sünni ağırlıklı toplumunda Alevi-Bektaşî bireylerin kendi haklarını aramaları, Ehl-i Beyt sevgisi üzerinden yürütülmüştür. Bu çabanın sonuç verip vermediği bir yana, günümüz Alevilerinin durumunun söz konusu dönem Sünni Türk toplumundaki Alevi-Bektaşîlerin durumlarından pek farklılık göstermediği anlaşılmaktadır.

### 2.1.5. Tekke ve Tarikatlarla İlgili Hadiseler

*Muhibbân* tasavvufî dergi olması hasebiyle, sayılarında tekkeler, tarikatlar ya da tarikat mensuplarıyla ilgili hadiselerle yer vermiştir.

*Muhibbân* diğer tarikatların şeyhlerinin vefat haberlerini de duyurarak taziyelerde bulunmuş, sayılarında; Sarmaşık Dergâh-ı Şerifi şeyhi Nuri Efendi'nin<sup>7</sup> vefatı, Basra Müftüsü Tahâ Efendi'nin vefatı, Tarik-i Şemsiyye dergâhı postnişini Kasım Efendi'nin vefatı gibi haberlere sıkça yer vermiştir.

Tekkeler ve tarikat şeyhlerinin vefat haberleri dışında, *Muhibbân*'da yer alan önemli hadiseler arasında Osmanlı'daki tarikatları tek bir çatı altında toplayarak birbirleriyle olan bağlarını güçlendirme, maddi ve manevi anlamda birliktelik sağlama gibi amaçları olan bir cemiyet kurma çabası da vardır.

Söz konusu amaçlar doğrultusunda kurulmak istenen ilk cemiyet; Şeyh Nâilî Efendi'nin oluşturmak istediği Cemiyet-i Sûfiyye-i İttihâdiyye'dir (Gündoğdu, 2001: 293). *Muhibbân*'ın, birinci sayısının kapağında fotoğrafına yer verdiği Şeyh Nâilî Efendi'nin vefatı söz konusu cemiyetin kuruluşunu kesintiye uğratsa da *Muhibbân* cemiyetin kurulmasına ilişkin çabaları sürdürmüş, sayılarında Cemiyet-i Sûfiyye-i İttihâdiyye'ye dair yazılara yer vermiştir.

Cemiyet-i Sûfiyye-i İttihâdiyye'nin amaçları arasında tekkelerin ve tarikat mensuplarının toplum nazarındaki olumsuz imajını düzeltmek de vardır. Bunu yapabilmek için öncelikle tekkenin asıl işlevinin anlatılması hatta ispat edilmesi gerektiği belirtilmektedir:

“Tekkeleri birer tembelhane, dervişleri işsiz güçsüz ve adeta cemiyet-i beşeriyetçe muzır birer müteharrik heykel addedenler pek çoktur. Bunlara bu fikirlerinin adem-i ispatını, tekkelerin birer tembelhane olmayıp belki mükemmel birer derslane olduğunu, dervişlerde o dersanelerin şâkirdan-ı zî ârifânı bulunduğunu, o dersanelerde -umumi bir tabirle- herkese kabiliyetine, istidadına göre şeriat, tarikat, hakikat dersleri verildiğini, âdâb-ı İslamiye ve insaniye talim ve telkin edildiğini anlatmak, ispat etmek zamanı gelmiştir.” (Muhıbbân, 1910: 74).

*Muhıbbân*'ın sarf ettiği çaba sonuçsuz kalarak Cemiyet-i Sufiyye-i İttihadiyye kurulamamış, *Muhıbbân*'ın devletin resmi din anlayışı çerçevesinde faaliyet göstermekle itham ettiği Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin riyasetindeki Cemiyet-i Sûfiye ise kurulmuştur.

Tarikatların içinde buldukları durgunluğa karşı bir çözüm üretme çabası olarak da yorumlanabilecek cemiyet kurma faaliyetleri, bazı karşıtlıkları da beraberinde getirmiştir. Cemiyet-i Sûfiye'nin yayın organı olan *Tasavvuf* dergisiyle (Kara, 1993: 335), *Muhıbbân* arasında yaşanan gerginlikler dergilerin yayınlarına yansımış, *Tasavvuf* dergisi, Cemiyet-i Sûfiye'nin başkanı Musa Kazım Efendi'yi takdir ve tebrik ederken (Gündoğdu, 2001: 296), *Muhıbbân* aksi sözler söylemiştir:

“Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin cemiyet-i sûfiye reisi olmasının bir manası yoktur. Yahut pek gizli bir sebebi vardır. Kendileri cümlemin az çok bildiği bir zattır. Tarikinde mutaassıptır. Kaba süfidir, tekkelerde sallanarak, dönerek edilen ibadetlerin aleyhindedir. Bunun için elinden gelse kıyamî dergâhların hepsini kapar, cümlesini birer medrese yapar.” (Muhıbbân, 1911: 141).

Bektaşî dergisi olarak *Muhıbbân*, daha özgür ve resmi din anlayışı çerçevesiyle sınırlandırılmamış bir cemiyet arzu etmektedir. Bu bağlamda devletin din anlayışına uygun faaliyet gösteren Cemiyet-i Sûfiye'ye, *Tasavvuf* dergisine ve cemiyetin reisi Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'ye tepki göstermiştir. *Muhıbbân*'ın bu tepkiyi göstermesinin altında, Cemiyet-i Sûfiye çatısı altında toplanan diğer tarikat şeyhlerinin, süreç içerisinde siyasi ve politik bir güç elde etmelerinden, olası durumun Bektaşîlik gibi gayri müteşerri kabul edilen tarikatların aleyhine sonuçlar doğurabileceğinden duyulan endişenin de etkisi olmalıdır (Işık, 2016b: 403).

*Muhıbbân*, yazılarında tekkelerin toplumsal faydalarına işaret ederek dergahların üzerindeki olumsuz intibayı kaldırmak istemiştir. Bu doğrultuda taşradan İstanbul'a gelen veya İstanbul'dan taşraya giden, mensubiyeti fark etmeksizin, dervişlerin tekkelerde ücretsiz yemek, ücretsiz konaklama gibi imkanlardan faydalandığını, otel, han gibi yerlerde kalmak zorunda bırakılmadıklarını belirtmektedir (Muhıbbân, 1911: 109).

Tekkelerin toplumsal faydaları yanında, içlerinde kütüphanelerin bulunduğu, musikiden şiire birçok güzel sanatın meşk edildiği birer okul görevi gördükleri de ifade edilerek, tekkeler hakkında yapılan “tembelhane” yakıştırmalarına karşı çıkılmaktadır (Muhibbân, 1911: 110).

Tekkeleri Avrupa’da teşekkül eden kurumlarla kıyasla *Muhibbân*, Avrupa’dakilerin tekkeler gibi işlev göremediğini, onlar kadar fayda sağlayamadığını ifade etmektedir (Muhibbân, 1911: 110).

*Muhibbân*’ın, tekkeleri bu denli savunmasının nedeni, Meclis-i Mebusan’da gündeme getirilen, tekkelere yapılan maddi desteğin kesilmesi talebidir. Derginin, tekkeleri müdafaa eden bir başka yazısı da tekkelere verilen paraların kesilmesi talebiyle ilişkilidir. Gümülcine mebusu Hoca Fehmi Efendi, İstanbul’da koleranın arttığını ifade ederek muharrem ayında tekkelerde aşure pişirilmemesi gerektiğini, aşurenin sevap olmadığını, bir arkadaşının aşure yediği için ölümden döndüğünü, aşurenin zararlı olduğunu söylemiş, bu sebeple Evkaf Nezaretinin tekkelere para vermemesi gerektiğini belirtmiştir (Muhibbân, 1911: 116). Bunun üzerine *Muhibbân*, aşurenin zararlı olduğunu ifade eden Hoca Fehmi Efendi’ye her gün dükkanlarda yapılan aşurelere neden mâni olmak istemediğini sormuştur:

“Â mübarek adam mademki fen-i tıbbâ bu kadar vukufunuz varmış, Aşurenin muzır olduğu muhakkak imiş. Ne için her gün her saat aşure pişiren muhalebicileri menetmek için emanetine bir mektup yazmadınız da senede bir defa imaretlerimizde, tekkelerimizde kaynayan aşurelerin kaldırılması için evkaf nezaretine yalvardınız [...]” (Muhibbân, 1911: 116).

Aşure yemekten hasta olan arkadaşı için ise şu sözleri söylemiştir: “Sizin arkadaşımızın o gün yediği aşure kadar bir insan su içse yine hasta olur idi. Bıçare ne kadar açgözlü imiş [...] Bundan tekkelerimizin, aşurelerimizin, ne kabahati var?” (Muhibbân, 1911: 116).

Hoca Fehmi Efendi’nin bir mebus olarak öncelikle bölgesindeki halkın refahı adına çabalaması gerektiğini vurgulayan *Muhibbân*, Gümülcine’de bulunan ancak işletilmeyen kurşun ve çinko madenlerinin faaliyete geçirilerek işsizlere istihdam sağlanabileceği, bölgenin önemli geçim kaynaklarından dericiliğin ıslah ettirilerek esnafa destek olunabileceği konularına dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ulemeden bazı kişilerin devletten aylardır maaş alamayıp, kitaplarını satmak suretiyle geçimlerini temin ettiklerini de hatırlatarak, Hoca Fehmi Efendi’nin bu tür konularla meşgul olmasını tavsiye etmektedir (Muhibbân, 1911: 117).

Meclis-i Mebusan’da tekkeler hakkında yapılan görüşmelerin ve bu konuda yaşanan gelişmelerin, *Muhibbân* tarafından yakinen takip edildiği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda *Muhibbân*’a göre Meclis-i Mebusan, tekkelerin aşure parasını kestiğinde bu paradan iki yüz elli, üç yüz kadar tekke mahrum kalmış, dolaylı yoldan otuz bin derviş bu durumdan etkilenmiştir (Muhibbân, 1911: 149). Bu süreçte bazı tarikat mensupları, Meclis-i Mebusan tarafından, tekkelerin taâmiye ve et tayinatının da kesileceği endişesini dillendirmeye başlamışlardır:



“Meselenin ne şekil alacağı Allah’tan başka kuvvetin malumu değil iken daha iki gün evvelinden mahalle kahvelerinde, kahve ocaklarında, söyle fenâ yapacaklar, böyle harab edecekler diye birçok boş boğaz ve gevezelerin sözleri ve bu sözlere inanan saf abdalların ahları, vahları işitiliyor idi.” (Muhıbbân, 1911: 149).

Meclis-i Mebusan’da tekkelere verilen paranın geri alınması yönündeki karar, Kastamonu mebusu Hoca Mahir Efendi’nin çabaları neticesinde engellenmiş, 4000 liranın kesilmemesine karar verilmiştir (Muhıbbân, 1911: 149).

Hoca Mahir Efendi’nin bu çabası *Muhıbbân* tarafından takdir edilirken, bu hadiseden tarikat mensuplarının ders çıkartması gerektiği vurgulanmaktadır. Gelecek seçimlerde Mecliste tarikatları destekleyen, tekkelerin menfaatini gözeten mebusların yer almasının önemi de *Muhıbbân* tarafından şu sözlerle ifade edilmektedir:

“Bir buçuk sene sonra meb’ûs intihâbında itihâd edip Hoca Ahmed Mahir Efendi hazretleri gibi hiç olmaz ise yedi, sekiz meb’ûs çıkarmalı. Eğer bu defa belediye intihâbında yaptığımız gibi ‘Adam sende. Bana ne? Kim olursa olsun’ diye ehemmiyet vermez de intihâb ettiğimizi tanımaz, nasıl öğrenmiş olmaz isek gelecek devre-i ictimâiyede bize hiç ehemmiyet veren olmaz. Tekyelerimizin hukuku tanınmaz, mahvolup gideriz. Her zaman meclis-i meb’ûsanda tesâdüf olarak böyle Bursa meb’ûsu Tahir Bey Efendi hazretleri bulunamaz.” (Muhıbbân, 1911: 149).

*Muhıbbân*, bir grubun kendi sesini duyurabilmesi ve isteklerini elde edebilmesi için Mecliste kendilerinden olan bir kişinin bulunması gerektiğini, hatta bunun Meşrutiyetle yönetilen ülkelerde bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir (Muhıbbân, 1911: 150). Bu bağlamda Meclis-i Mebusan’da yaşanan söz konusu hadiseye büyük önem atfetmektedir.

### 2.1.6. Diğer Hadiseler

*Muhıbbân* dergisi ilk sayısında tanınırlığını arttırmak için ilgi çekici bir yarışma başlatmıştır. “Semiz Piliç Yarışı” başlıklı yarışmada, yarışmaya katılmak isteyenlerin derginin idarehanesine gelip *Muhıbbân*’ın bir sayısını almaları ve belirlenen günde idarehanede tavuklarıyla birlikte hazır bulunmaları istenmiştir. Yarışmanın tek kuralı tavuğun o yıl doğmasıdır. En ağır gelen tavuk yüksek bir ücretle satın alınacak ve kesilecektir. Yarışmanın kazananı, eğer arzu ederse, tavuğuyla birlikte kendi fotoğrafı da *Muhıbbân* tarafından basılacak ve tüm ahaliye duyurulacaktır.

Üçüncü sayıda “Teşrînievvelin altıncı salı günü idarehanemiz vasıtasıyla icra olunan ‘Semiz Piliç’ yarışında [216 tavuk arasından] birinciliği kazanan Fatih’in Çarşamba mahallesinde sâkin Çerkes bir hanımın yetiştirdiği yavrunun resmini dercediyoruz.” (Muhıbbân, 1909: 24), ifadeleriyle yarışmanın sonucu ilan edilmiş, tavuğun fotoğrafının altına ise “430 kuruşa bir piliç” notu düşülmüştür.

*Muhıbbân*’ın ilgi çeken bir diğer yönü de bazı sayılarında yemek ve tatlı tariflerine yer vermesidir. Derginin imtiyaz sahibi Hacıbezzâde Ahmed Muhtar, Osmanlı yemek kültürünün silinip gitmesinden, saray ve konak mutfaklarının dağılmasından

esef duymaktadır. Bu gidişin önüne geçip ufak da olsa bir katkıda bulunmak için *Muhibbân*'ın ilk sayısında “Bir Kitap Yazalım Adımızı Kıyamete Kadar Andıralım” başlığıyla bir yazı yazarak, *Muhibbân*'ın her sayısında bir tarife yer verileceğinden ve bir yıl sonra ortaya bir yemek kitabının çıkacağından sevinçle bahsedilmektedir.

“Henüz tab’ olunmamış Şark yemeklerimizden” başlığıyla yayımladığı tarifleri *Aşevi: Ameli Nazari Aşçılık, Sofracılık* ismini verdiği kitabında toplayan Ahmed Muhtar’ın, bu eseriyle Osmanlı mutfak kültürünün aktarılmasında önemli bir yeri vardır.

*Muhibbân*, ikinci yılının dördüncü sayısında “Yenilik” başlığıyla okuyucularına Bektaşî nefeslerinden bazılarını notaya alarak neşredeceğini yazmaktadır. Nefeslerin notaya alınması oldukça önemlidir. Bu hususta *Muhibbân*: “Zira en ehemmiyetli kârlar, besteler, nefesler gâ’ib olup gitmiştir. Biz böyle yapmaz isek pek az zamanda birçoklarının daha mahvolacağına iman ettik.” (*Muhibbân*, 1911: 135) diyerek birçok bestenin günümüze ulaşmasına vesile olmuştur.

Nefesler melodik açıdan basit, anlatım gücü yüksek, Bektaşî felsefesini yansıtan eserlerdir. Bektaşî nefeslerinin sonraki kuşaklara aktarılmasını kolaylaştıran bu notalar aynı zamanda Bektaşî geleneğinin gizlilik hassasiyeti gereği tarik içinde gizli kalan nefeslerin ilk defa neşredilmesi olarak da görülmektedir (Arslan, 2016: 1398).

*Muhibbân* yedinci sayısının kapağında tam sayfa olarak Midhat Paşa’nın fotoğrafını dercetmiş, fotoğrafın altına “Meşâyih-i Hâlidîyye’den şehîd-i hürriyyet merhum Ahmed Midhat Paşa” yazmıştır. Sekizinci sayıdan itibaren Midhat Paşa’ya dair yazılara yer verilmiştir.

Midhat Paşa, Meşrutî yönetimden yana bir devlet adamıdır. Meşrutîyet’e engel olduğu gerekçesiyle Sultan Abdülaziz’i hal edip önce V. Murad’ı ardından II. Abdülhamid’i tahta geçiren grubun içinde yer almıştır. İsmi, Sultan Abdülaziz’in ölümüne karıştığı için II. Abdülhamid tarafından yargılanarak önce idama ardından müebbet hapse mahkûm edilmiş, Taif’te şüpheli şekilde boğdurularak öldürülmüştür. Ölümüne Sultan Abdülhamid’in neden olduğu kanaati, Midhat Paşa’nın “hürriyet şehidi” kabul edilmesine neden olmuş olmalıdır. Zira *Muhibbân* tarafından “zalim” olarak nitelendiren II. Abdülhamid’in öldürttüğü iddia edilen meşrutîyet taraftarı bir paşanın, yine “Meşrutîyet muhipleri” tarafından “hürriyet şehidi” sayılmaması önünde bir engel yok gibidir.

Buna binaen *Muhibbân*, Meşrutîyet taraftarlığı bağlamında aralarında ortak bir nokta olan, Midhat Paşa’nın tam sayfa fotoğrafını verip altına “Meşâyih-i Hâlidîyye’den Şehîd-i Hürriyyet Ahmed Midhat Paşa” yazarak onu sahiplenmektedir.

II. Meşrutîyet yıllarının gazetecilik anlayışı çoğunlukla yalın ve etkili bir dil kullanımının tercih edilmesidir. Gazetecilerin bu yaklaşımına paralel olarak *Muhibbân* da sade bir dil kullanarak, açık bir Türkçe ile yayım yapan *Avâm* gazetesine halkın abone olmasını tavsiye etmektedir:

“Taşrada bulunan abonelerimize ve bütün hemşehrilerimize

Şehrimizde ‘Avâm’ namıyla şimdilik haftada bir çıkar gayet açık Türkçe bir gazete çıkmaktadır. Umûm-u vatan hemşehrilerimizin fikrini açık ve adnân-ı meşrutiyet dersleri verircesine güzel yazılar yazmakta olan bu gazetenin muharrirlerini tebrik ederiz ve bu gazeteye bütün ihvânların abone kaydolmalarını tavsiye ederiz.” (Muhıbbân, 1910: 56).

“Osmanlı kültürel yapısı çok zayıf bağlarla birbirine bağlı ve semboller alanında birbirinden kesinlikle ayrılmış iki gruptan oluşmuştur” (Mardin, 2020: 56). Birinci grup büyük kültür olarak isimlendirilen saray ve çevresine ikinci grup ise halka işaret etmektedir. Bu ayrışma iki sorun meydana getirmiştir. Birincisi Osmanlı topraklarında yaşayan insanların aynı zihinsel/kültürel dile sahip olmalarına engel teşkil etmiştir. İkincisi ise büyük ve küçük kültürün toplumsal manada ortak bir paydada buluşmalarına mâni olmuştur. Meşrutiyet dönemi gazeteciliği de bu problemin nispeten önüne geçmek ve ortak bir kültürel paydada toplumu birleştirmek istemiştir.

*Muhıbbân* dergisi özelinde bu anlayış, karmaşık yazılar yerine sarıh metinlerin tercih edileceğinin belirtilmesi ve sade bir Türkçe kullanan *Avâm* gazetesinin reklamının yapılması gibi çeşitli şekillerde somutlaşmıştır.

## 2.2. Osmanlı Devleti Dışında Yaşanan Sosyal Hadiseler

Kendi deyimiyile “bir derviş gazetesi” olan *Muhıbbân*, Osmanlı coğrafyası dışında yaşanan hadiselerle kayıtsız kalmamıştır. Arnavutluk’tan İran’a, İspanya’ya kadar kendisini ilgilendirir gördüğü birçok olaya dair yazılar yayımlamıştır.

İspanya’da yaşanan bir hadise üzerine kaleme alınan “Ferrer: İspanyali Muallim Françesko” başlıklı yazı *Muhıbbân*’ın din hürriyetine olan tavrını gösterir niteliktedir. İspanyol eğitimci ve anarşist Ferrer<sup>8</sup>; devletlerin, okulları kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları gerekçesiyle, Modern Okul (*Escuela Moderna*) adını verdiği bir kurumu hayata geçirmiş ancak Barcelona’da isyan çıkarttığı gerekçesiyle İspanya yönetimi tarafından idam edilmiştir. *Muhıbbân*, bu hadiseye çocukların ibadetlerini ve din eğitimlerini özgürce alabilecekleri Modern Okul sisteminin engellenmesi bağlamında yaklaşmakta, “[...] herkes bulunduğu mezhebin ibadetini kemal-i serbestle icrâ etmek ve maarifi terakkî ettirmek maksatlarıyla bir cemiyet İspanya’da vücuda getirmişler idi [...]” (Muhıbbân, 1909: 12) sözleriyle de Modern Okul’un önemini ifade etmektedir.

Dergi, Modern Okul sisteminin kurucusu Francisco Ferrer’in idam edilmesini ise “Adalet namına hareket ettiğini iddia eden İspanya devleti canavarcasına taassup düşmanı bir alim, bir insaniyet taraftarı bir vücut olduğu için asmıştır.” (Muhıbbân, 1909: 13) şeklinde yazmaktadır.

Hayatının son dönemlerinde İspanya yönetimini Faslı Müslümanlarla savaşmaktan vazgeçirmeye çalışan Ferrer’in idamı üzerine *Muhıbbân*, gelecek sayısını on gün kadar çıkarmama kararı alarak bu hadiseden duyduğu üzüntüyü okuyucularıyla paylaşmaktadır.

“Muhibbân ise İspanya devletinin yamyamlara layık şu hareketinden ‘mes’ûl olması icab fâ’il ve müsebbiplerinin düçâr-ı mücâzât edilmesini kemal-i ısrâr ile taleb ve da’vâ eden umum medenî insanların fikirlerine’ iştirak ile rahmetü’l-alemin olan Allah ile kul arasına kimse giremeyeceğini iman eden sahib-i imtiyazı bu meseleden dolayı gazetesini on gün kadar çıkarmayıp derece-i kadrini alenen izhar eder.” (Muhibbân, 1909: 13).

*Muhibbân* dergisinin İspanya’da yaşanan bu hadise üzerine kaleme aldığı yazı birkaç bakımdan önemlidir. Söz konusu yazı *Muhibbân*’ın, Osmanlı dışındaki hadiselerle kayıtsız kalmadığını göstermekte; derginin, bu olaya yaklaşımını ve bakış açısını anlama imkanı tanımakta; tarihi bir hadise olarak bu olay hakkında bilgiler içermektedir. Ancak *Muhibbân* dergisine dair yapılan çalışmalarda görebildiğimiz kadarıyla, bu kişinin adı yanlış bir biçimde “Ferar” olarak yazılmaktadır. Yaptığımız araştırmaya göre bu ismin doğru yazımının “Ferrer” olduğu tespit edilmiştir.

*Muhibbân* dergisinde tasavvufi, milli, içtimai, siyasi temalı şiirlere de yer verilmiştir. Bu şiirler arasında en dikkat çekici olanların başında Fransız sosyalist Auguste Blanqui’ye<sup>9</sup> ithafen bir dönem sosyalizme ilgi duyan Rıfkı Bey<sup>10</sup> tarafından yazılan “Blanki” şiiri gelmektedir:

“Yüzünde azim ve emel, gözlerinde nûr-u dehâ...

Şu canlı kaleyi bir sözle eyliyor tedvir!

Blanki! Hürmete şâyân olan o şanlı zekâ,

Mahbet-i beşerin en güzel heykelidir!

[...]

Blanki, işte maîşet kitabının bu hazin

Muhâifinde o kurdu ulûm ve teşriki...

Onun prensibi: Ref’i mezâlim ve ilmek

Yegâne çaresi halkın kıyam ve tahriki!” (Muhibbân, 1909: 19).

Blanqui sosyalist bir cumhuriyet kurmak amacıyla Fransız devleti ve kapitalizmini devirmek için çok sayıda gizli dernek örgütlemiş ve pek çok ayaklanma başlatmış bir devrimcidir. Blanqui sınıflar arasında bir uzlaşma aramamış ve burjuvaziye karşı alenen savaş ilan etmiştir. O Fransız işçi sınıfının özlem ve umutlarını dile getirmiştir. Kendi durumunu doğanın bir kanunu olarak kabul etmeyi reddeden proletaryanın bir sembolüdür (Greene, 2016).

Blanqui’nin örgütlediği devrimci ayaklanmalar, Fransız devleti tarafından ezilen işçi sınıfının haklarını aramaları sebebiyle ortaya çıkmıştır. 31 Mart Ayaklanması da Meşrutiyetin önündeki en büyük engel olarak görülen II. Abdülhamid’in, istibdat ve sansür gibi hürriyet kısıtlayıcı uygulamalarına karşı düzenlenmiştir. Blanqui’nin

devrimci, sosyalist ayaklanmalarıyla 31 Mart Vakası'nın temelini teşkil eden "baskı, zulüm ve adaletsizlik" kavramları arasında bir ilişki kurulabilir. Bu bakımdan *Muhibbân*'ın devrimci bir sosyaliste övgüler yağdıran Blanki şiirine yer vermesi anlamsız değildir.

Bağnazlığı insaniyet önünde bir engel olarak gören *Muhibbân*, Sünni-Şii çatışmasını da iki grubun taassup sahibi olması temelinde değerlendirmektedir. *Sırât-ı Müstakîm*'de, Buhara'da Şiilerle Sünniler arasında iki gün süren kanlı bir çatışmanın yaşandığı, Buhara hükümetinin çatışmayı bastıramayıp Rusya'dan yardım istediği, yaşanan olay üzerine Rus müfrezesinin bölgeye sevk edildiği ifade edilmektedir (*Sırât-ı Müstakîm*, 1910: 336). *Sırât-ı Müstakîm*'den iktibas edilen bu yazıyı *Muhibbân* Kerbelâ'ya benzeterek taassup sahibi Sünnilerle Şiilerin vaziyetine değinmekte ayrıca iki grubun nelere dikkat etmeleri gerektiğini belirtmektedir. Yazının devamında Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar'a arkadaşından gelen bir mektuba da yer verilmektedir.

Buhara'da zengin Şiilerin, Acemlerle Sünnileri birbirine düşürdüğünü ve Buhara hükümetinin iç karışıklıklarla meşgul olurken kuvvetten düştüğünü aktaran yazıda şu ifadeler yer almaktadır:

"Erbâb-ı fesattan olan zengin Şiiler hem mezhepleri olan Acemlerin cehaletlerinden Sünnilerin taassuplarından istifade ederek bir vatanın bir dinin evladı olan bu halkı ittihad edip Buhara hükümeti kuvvet bulmaması için birbirlerine düşürmek yolunu bulup ortaya bir mezhep kavgası çıkarıp vak'â-i Kerbelâ hadisesini tazelemişlerdir." (Muhıbbân, 1910: 43).

Kerbela Olayı Müslüman iki tarafın birbirlerinin kanını döktüğü elim bir hadisedir. Yıllar sonra iki Müslüman tarafın Sünnilerle Şiilerin de birbirlerinin kanına girmesi Kerbelâ'nın bir nevi tekrar edilişidir. *Muhibbân* yazısında "Erbâb-ı fesattan olan zengin Şiiler" in iki grubu birbirine düşürmekte hiç zorlanmadığını ve ümitlerinin aksine buna muvaffak olduklarını belirtirken bunu mutaassıp Sünni ve Şii gruba bağlamaktadır.

Osmanlı camilerinde vaizlerin; Türklerin, Şiilere kız vermelerinin küfür olduğunu anlatmaları gibi İran'da da benzer bir durumun yaşandığını, arkadaşı Ahmed Muhtar'a yazdığı mektupta ifade etmektedir.

Hız. Peygamber'in torunlarını katledenlerin, Sünniler yani Türkler olduğu inancına sahip İranlıların varlığı üzüntüyle ifade edilmektedir. Mektubun ilerleyen kısmında, kalabalık bir mecliste bir zatın bir resim önünde konuşma yaptığı, resimde beyaz hayvana binmiş yeşil sarıklı birisinin olduğu ve etrafını saran feshlilerin bu kişiye saldırdığı tasvir edilmektedir. Yazının devamında ise "Herif; hayvan üzerindeki yeşil sarıklı zâtı Hazret-i Hasan diye irâe ediyor o fesli yani Osmanlı kıyafetli askerini Yezîd askerleri diye anlatıyor." (Muhıbbân, 1910: 45) sözleriyle yaşanan hayret belirtilmektedir.

Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, yöneticilere çeşitli konularda ricada bulunmuş, mektup aracılığıyla düşüncelerini dile getirmiş ve bunların bazılarını dergisine taşımıştır. Mektuplar genellikle içtimai konular hakkındadır. Hariciye Nâzırı Rıfat Paşa'ya<sup>11</sup> iki büyük Müslüman ülkenin, İran ve Osmanlı'nın, karşılıklı huzur ve sükunetini sürdürmek, Sünni-Şii karşıtlığının derinleşmesine mâni olmak adına yazılan "Hariciye Nâzırı Rıfat Paşa Hazretlerine" başlıklı mektup, bu duruma örnek niteliğindedir. Mektupta Müslümanların birbirleriyle güzel geçinemedikleri, yabancı ülkelerin müdahalelerine açık oldukları, İran'a düşman memleketlerin Osmanlı'ya da düşman olduklarından bahsedilmektedir. Ayrıca yabancı ülkelerin Şii-Sünni çatışmasını derinleştirme amacı güden bir kişiyi Necef'e konsolos olarak atayacaklarını, bu durumun hükümet tarafından incelenmesi gerektiği vurgulanmaktadır:

"Paşa hazretleri

Malumâliniz olsa gerektir. Şimdiye kadar müesses olarak elli iki hükümet-i İslamiyye mahvolup gitmiştir [...] ama cenab-ı hakk devletimizle İran hükümeti kardeşimizi muhafaza buyursun. Zira kala kala makamı hilafette şu devlet kalmış gibidir.

Necef gibi en ziyade itihad ve İslam'a mekteb olacak bir memleketimize Alevilik, Yezidilik bahsini açarak ehl-i islami birbirine düşman etmeyi daima kendisine bir vazife bilen adamı konsolos göndermeye kalkışmış ve hükümetimize kabulü için müracaat olduğu haberi alınmıştır.

Rica ederiz bu adam hakkında tahkikat icra etmeden kabulü cihetine gitmeyiniz." (Muhibbân, 1910: 83).

Müslümanların Sünnilik ve Şiilik üzerinden birbirlerine düşman olmalarına, kan dökmelerine kayıtsız kalamayan *Muhibbân*, bunu konudaki hassasiyetini belirtmekte, Şii-Sünni gerilimini Alevilik-Yezidlik kavramlarıyla özdeşleştirerek ifade etmektedir.

Arnavutluk'ta yaşayan Bektaşiler hakkında *Ranin* gazetesinde "Arnavutluk Ahvali, Bektaşiler" başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. *Muhibbân* dergisi bu yazıya yer vererek konu hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

"Biz söyleyeceğimizi bir sene evvel söyledik ortada bir Bektaşî meselesi vardır. Hükümet buna bakmalıdır. Meşrutiyet dairesinde icrası mümkün olanları icra etmelidir. Esasen kanun haricinde matlupları olmasa gerektir [...] Kibir ve gururu bırakmalı hükümet Bektaşilerin derdini sual etmeli, onları da efrad-ı milletten bir kitle bilmeli." (Muhibbân, 1911: 161)

*Muhibbân*, Bektaşî Babalarının birtakım milliyetçilik faaliyetlerinde bulunan kişilere destek verdiği yönündeki suçlamaların, diğer Bektaşileri töhmet altında bırakacağı ve Bektaşilerin toplum nazarındaki itibarlarını zedeleyeceği (Işık, 2016a: 407), şeklinde bir değerlendirme yaparak, konunun hassasiyetine dikkat çekmektedir.

### 3. Sonuç

II. Meşrutiyet dönemi basın hürriyeti, farklı fikirleri savunan gazete ve dergiler için mümbit bir vasat olmuştur. 1908-1909 yılları arasında 350’den fazla süreli yayının ortaya çıkması, Osmanlı dergi ve gazeteciliği için mühimdir. *Muhibbân* da 4 Eylül 1909 tarihinde İstanbul’da Alevi-Bektaşî anlayışın çıkarttığı bir dergi olarak yayım hayatına başlamıştır.

Ehl-i Beyt ve Meşrutiyet muhibbi bir dergi olan *Muhibbân*’ın, dönemin sosyal hadiselerine yaklaşımını üçe ayırmak mümkündür.

Birincisi, *Muhibbân*’ın Osmanlı toplumunda yaşanan ve Bektaşîliği ilgilendiren hadiselerle yaklaşımıdır. *Muhibbân* bu olaylara Bektaşîliğin faydasını gözetken bir tavır ve üslupla yaklaşmaktadır. Yeni düzenlenecek eğitim müfredatında ve yazılacak ilmihal kitabında Ehl-i Beyt sevgisinin dinî boyutunun belirtilmesini talep etmesi, bu sayede gayri müteşerri kabul edilen Alevi-Bektaşî öğretiyi İslami bir temele oturtabileceğini düşünmesi bu bağlamda yorumlanmalıdır.

Tekkelerin toplumsal hayattaki işlevlerinin tartışmalı hale geldiği dönemde dergi, tekkelerin ibadet dışındaki sosyal ve eğitsel işlevlerine de değinerek, bu yapıların üzerindeki olumsuz intibayı ortadan kaldırmak istemiştir. Bu bağlamda *Muhibbân*’ın, tekkelerin özellikle ihtiyaç sahiplerine yiyecek ve konaklama imkanı sağlaması ile musiki eğitimi verilmesini öne çıkardığı görülmektedir.

*Muhibbân*’da yer alan yazıların kucaklayıcı ve barışçıl bir üsluba sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunun belirgin örneklerinden birisi Haham Nesîm Efendi’nin Müslüman kalabalığa “Biraderler!” şeklindeki hitabından hoşnut olunarak kaleme alınan yazıdır. *Muhibbân*’ın bu tür yazılarda belirgin bir şekilde farklı mezhep ve dinlere karşı hoşgörülü olmayı salık verdiği görülmektedir. *Muhibbân*’ın amacı, Alevi-Bektaşî olarak azınlıkta kaldığı Sünnî toplumda, başkalarına gösterdiği hoşgörünün bir bakıma kendisine de gösterilmesidir.

İkincisi, *Muhibbân* dergisinin Osmanlı’da vuku bulan içtimai olaylara yaklaşımıdır. Toplumsal hadiseler eğer bir probleme dayanıyorsa, bir Meşrutiyet taraftarı olarak *Muhibbân*, bu problemin hukuka ve adalete uygun şekilde çözümlenmesini savunmaktadır. “Tahlisiye Meselesi” başlığıyla yer verdiği yazı dizisinde, cankurtaranların görev tanımları dışındaki işlerde çalıştırılmaları gerekçesiyle greve gitmelerinden bahsetmektedir. Cankurtaranlar Avrupa ülkelerinde olduğu gibi çalışma şartlarının yasal bir düzenlemeyle belirtilip kanunen sabit hale getirilmesini, görev tanımı dışındaki işlerin kendilerine yaptırılmamasını talep etmektedirler. Diğer taraftan bu grevi örgütleyen cankurtaranların işten çıkartılması kararı alınmıştır. Meşrutiyet gibi bir “hukuk ve adalet” döneminde hukuksuz görünen bu uygulama *Muhibbân*’ın sahibi Hacibeyzâde Ahmed Muhtar’ı harekete geçirmiş, işin hukuka uygun şekilde çözülmesi için çaba gösterilmiştir.

Üçüncüsü ise *Muhibbân*'ın Osmanlı coğrafyası dışında yaşanan hadiselere yaklaşımıdır. Dergi, Osmanlı sınırları dışındaki olaylara da din ve ibadet özgürlüğü kavramları üzerinden yaklaşmakta, Müslümanların ve Bektaşilerin faydasını gözetmektedir. Kerbela gibi Müslümanları birbirine düşüren bir hadisenin, mutaassıp Şii-Sünni gruplarca Buhara'da yıllar sonra tekrar edilişinden üzüntü duyan *Muhibbân*, Şii-Sünni çatışmasının son bulmasını, bunun İslam'a zarar verdiğini belirtmektedir. Müslümanlar arasında mezhep kaynaklı çekişmelerin yaşanmasından üzüntü duymakta ve Müslümanların "bir" olmalarını istemektedir.

Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'ya, İran ve Osmanlı'nın karşılıklı huzur ve sükunetini bozacak, Sünni-Şii karşıtlığını derinleştirecek bir konsolosun atanmasına engel olmak adına bir mektup yazılmış ve dergide yayımlanmıştır. Bu mektup da Müslümanlar arasındaki mezhep farklılıklarına bağlı çatışmaların daha fazla yaşanmaması adına yazılmıştır.

İspanya'da çocukların ibadetlerini özgürce yapabilecekleri ve din eğitimlerini alabilecekleri tarzda düzenlenen Modern Okul'un kurucusu Francisco Ferrer, İspanyol hükümeti tarafından idam edilmiştir. Bu hadiseden derin üzüntü duyan *Muhibbân*, bir sonraki sayısını on gün çıkarmama kararı almıştır. Bu davranış *Muhibbân*'ın din/mezhep/ibadet hürriyetine olan hassasiyetini göstermektedir.

Bu üç sınıflandırmanın yanında *Muhibbân*'ın II. Abdülhamid'in "baskıcı ve jurnalcı" döneminin son bulunduğu Meşrutiyet döneminde sıkı bir Abdülhamid aleyhtarı olduğu görülmektedir. Sultan Abdülhamid'i, ister düğün ister cenaze hakkında yazılan bir yazı olsun hemen her fırsatta eleştirmiştir. Bununla birlikte Meşrutiyeti de sıkı sıkıya savunmuş, meşruti hükümetin çıkardığı Matbuat Nizamnamesi'ni, istibdat dönemindeki gibi bir sansür değilde halk adına bir iyilik olduğu yönünde ifade etmeye çalışmıştır.

Dergi, Meşrutiyet taraftarlığı bağlamında aralarında ortak bir bağ bulunan Midhat Paşa'nın tam sayfa fotoğrafını yayımlamış, altına "Meşâyih-i Hâliyye'den Şehîd-i Hürriyet Ahmed Midhat Paşa" yazarak onu sahiplenmek istemiştir. Bu sahiplenme *Muhibbân*'ın II. Abdülhamid aleyhtarı olması yanında sıkı bir Meşrutiyet muhibbi olmasıyla da ilişkili görünmektedir.

*Muhibbân*'da yayımlanan şiirler arasında Ahmed Rıfka'nın "Blanki" şiiri dikkat çekmektedir. Fransız sosyalist Auguste Blanqui'ye övgü mahiyetindeki bu şiirde, Blanqui'nin ezilen işçi sınıfının refahı adına isyan hareketleri başlatması, Fransız devletini yıkarak sosyalist bir devlet kurma amacı taşıması bir şekilde övülmek istenmiştir. Bu mücadelenin övülmesiyle hürriyet, adalet ve müsavat önündeki tek engel olarak görülen II. Abdülhamid'in, 31 Mart Vakası'yla tahttan indirilme hadisesi arasında bir ilişki kurulabilmek mümkündür.

Dönemin gazetecilik anlayışına uygun davranan, sade Türkçe kullanmaya dikkat eden *Muhibbân*, yazarlarından "tunturaklı" metinleri yayınlamayacağını, bu nedenle



dergiye gönderecekleri yazılarında sarıh bir dil kullanmalarını talep etmektedir. Bu bağlamda açık bir Türkçe ile yayın yapan *Avâm* gazetesinin reklamını yaparak, insanların bu gazeteye abone olmasını istemektedir.

*Muhibbân*'ın dikkat çekici bir diğer yanı da İstanbul'un mimari ve estetik dokusu hakkındaki duyarlılığıdır. İstanbul'daki cenaze definlerinin mahalle aralarına gelişigüzel yapılmasının şehrin silüetini ve mimari dokusunu zedelemek olarak gören *Muhibbân*, bu durumun göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Sigorta sosyal hayatın getirdiği risklere karşı alınan bir tedbir olarak uygulanmaktadır. Batı'dan Osmanlı toplumuna geçen sigorta kavramının dinen caiz sayılması gerektiğine dair bir yazının *Muhibbân*'da yer alması, derginin dönemin güncel meselelerine kayıtsız kalmadığına işaret etmektedir.

### Sonnotlar

<sup>1</sup> Ahmed Muhyiddin Efendi: (d. 1852, ö. 1909) Kâdirî Şeyhi ve Meclis-i Meşâyih reisisdir. İstanbul Tophane'deki Kâdirihâne Tekkesinde doğmuştur. Kâdirî tarikatının Rûmiyye kolunun piri Şeyh İsmail Rûmî'nin soyundan gelmektedir. 1884'te Kâdirihâne'de şeyh olmuş, 1890'da II. Abdülhamid tarafından bir kıta mecdiyye ile mükafatlandırılmış, 3 Ocak 1897 yılında Meclis-i Meşâyih reisi olmuştur. 1902'de Osmanlı devlet nişanı almış, 1906'da Rodos'a sürgün edilmiştir. 7 Eylül 1909'da Rodos'ta vefat etmiş, vasiyeti üzerine cenazesi Meşrutiyet yönetiminden izin alınarak İstanbul'a getirilip Kâdirihâne haziresine defnedilmiştir. Ahmed Muhyiddin Efendi botanikle ilgilenmiş, zehirler üzerine çalışmıştır. Zehirli bitkileri incelemek ve çiçek yetiştirmek için şeyhlik döneminde Kâdirihâne'yi bir çiçek bahçesi haline getirmiştir. Detaylı bilgi için bk. (Kaçalın, 2006).

<sup>2</sup> Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi: (d. 1838, ö. 1910) yıllarında Şeyhülislamlık yapmıştır. Mevlevî tarikatına mensuptur. (Dedesinin dedesi Şeyhülislam Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin [ö.1749] ismini almıştır.) Siyâsî tartışmalarda taraf olmaktan çekinmeyen, görüşlerini gizlemeyen bir kişi olduğu bilinmektedir. Midhat Paşa'nın idamına karşı çıkanlar arasında yer alan Mehmed Sâhib Efendi'nin muhalefeti nedeniyle II. Abdülhamid tarafından sevilmediği ifade edilmektedir. Hareket Ordusu'nun kurduğu mecliste II. Abdülhamid'in hal'i için yapılan oylamaya katılmıştır. Meşrutiyete dair yapılan tartışmalarda Meşrutiyetin dine uygun olduğunu savunmuş ve şeyhülislamlığı sırasında bu konudaki görüşlerini bir beyanname ile ilan etmiştir. Detaylı bilgi için bk. (Özcan, 2007).

<sup>3</sup> 1847-1918 tarihli Osmanlı Devlet Salnâmelerinde atamaları yapılan hahamlar içerisinde ismi Nesîm olan birçok haham bulunmaktadır. Ancak bu kişilerin İstanbul dışındaki farklı yerlere atandığı görülmektedir. Bununla birlikte metinde belirtilen Haham Nesîm Efendi'nin 1320/1905 tarihinde Reis-i Sani, 1322/1907 tarihinde Reis-i Evvel unvanıyla Dersaadet ve Tevâbii Hahambaşı ve Kaimakamlığına atanan Başhaham Nesim Amon Efendi olabileceği düşünülmektedir. Detaylı bilgi için bk. (Seyfeli, 2010).

<sup>4</sup> Yamaoka Mitsutarō Müslüman olduktan sonraki ismiyle Hacı Ömer Yamaoka: (d. 1880, ö. 1959) Abdürreşid İbrahim'le Hindistan'da görüştüktan sonra Müslüman olmuş bir Japon'dur. Ömer ismini kendisine Abdürreşid İbrahim vermiştir.

<sup>5</sup> II. Meşrutiyet'in ilanından kısa zaman sonra Meşrutiyet yönetimi tarafından 8 Ekim 1908 tarihinde Ta'til-i Eşğâl Cemiyetleri hakkındaki Kanûn-u Muvakkât, 1909'da da Ta'til-i Eşğâl Kanunu çıkarılmıştır. 13 maddeden oluşan Ta'til-i Eşğâl Kanunuyla birlikte işçilerin greve gitmeden önce üç vekil seçerek isteklerini yazı halde Ticaret ve Nâfia Nezaretine iletmeleri zorunlu hale getirilmiş; anlaşma heyeti aracılığıyla işçi ve işverenin bir araya getirilmesi, anlaşmanın sağlanamaması durumunda işçilerin greve gidebilecekleri ancak işi engelleyerek gösteri yapmalarının yasak olması gibi kararlar yürürlüğe girmiştir. İşçilerin toplu greve gidip iş bırakma eylemi yapamayacakları sadece bireysel olarak iş bırakma eylemi yapabilecekleri, kamu yararına hizmet veren kurum ya da kuruluşların da sendika kurmalarının yasaklanması gibi hükümlerin yer aldığı bu kanun 8 Haziran 1936'da TBMM'de kabul edilen 148 maddeden oluşan İş Kanununa kadar yürürlükte kalmıştır. Detaylı bilgi için bk. (Doğan, 2018).

<sup>6</sup> Türkiye'de Alevi toplulukların çeşitli taleplerine dair 2009-2010 yılları arasında Alevi Çalıştayları yapılmıştır. Dönemin Diyanetten sorumlu Devlet Bakanı Faruk Çelik'in riyasetinde, Necdet Subaşı'nın koordinatörlüğünde yapılan çalıştaylarda Alevi-Bektaşî temsilciler, akademisyenler, sanatçılar, diyanet ve ilahiyat mensupları, medya

ve STK'larla farklı toplantılar yapılmış ve nihai rapor yayımlanmıştır. Alevi Çalıştayları Nihai Raporu ve detaylı bilgi için bk. (*Alevi Çalıştayları Nihai Rapor*, 2010).

<sup>7</sup> Mektupçu Mehmed Nuri Molla Efendi (d. 1858, ö. 1909).

<sup>8</sup> Francisco Ferrer Guardia: (d. 1859, ö. 1909) İspanyol anarşist ve eğitimcidir. 1901 tarihinde Barcelona'da açtığı Modern Okul (*Escuela Moderna*) ile tanınmaktadır. Ferrer'e göre hükümetler okullar aracılığıyla kendilerine sadık yurttaşlar, işçiler ya da sanayinin gelişimi doğrultusunda çalışacak insanlar yetiştirmektedir. Bu anlayışa karşı olan Ferrer'in modern okul anlayışında çocuklar belirli bir amaca yönelik olarak eğitilmazler. Bu nedenle Modern Okulda ödül ya da ceza sistemi yoktur. Not ya da sınav uygulamalarının olmadığı Modern Okulda çocuk çalışmak istemediği zaman zorlanmaz. Ferrer 1909'da Barcelona'da bir ayaklanma başlattığı gerekçesiyle İspanyol yönetimi tarafından idam edilmiştir.

<sup>9</sup> Louis Auguste Blanqui: (d. 8 Şubat 1805, ö. 1 Ocak 1881) XIX. yüzyıl devrimci hareketinin en önemli isimlerinden biridir. Paris'te tıp ve hukuk eğitimi almış, sosyalist öğretiyi benimsemiş 1830'da Temmuz Devrimi'ne katılmıştır. Halk Dostları Derneği'nin lideri olarak devrimci eylemlere dahil olmuş bu nedenle mahkemede yargılanmıştır. Mahkemede savunmasında proleterlerin zenginlere karşı haklı bir savaş sürdürdüğünü söylemiştir. 1839 yılında Blanqui öncülüğünde 500 silahlı devrimci Paris Belediyasını ele geçirmeye kalkmış ancak başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Blanqui idam cezasına çarptırılmış ancak bu ceza müebbet hapse çevrilmiştir. 1848'de tahliye edilerek serbest bırakılmıştır. 1879 yılında Bordeaux milletvekili olmuştur. Detaylı bilgi için bk. (Uslu, 2014).

<sup>10</sup> Ahmed Rıfık: (d. 1884, ö. 1935) *Bektaşî Sırrı* adıyla Bektaşiliğin gelenekleri ve tarihine dair üç ciltlik eser yazmıştır. Mizah dergilerinde yöneticilik yapmış, mizahi şiirler yazıp yayımlanmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkasında siyaset yapmıştır. Milli Mücadele aleyhtarlığı sebebiyle 1921'de yurt dışına gitmiş İskeçe'de ölmüştür. Detaylı bilgi için bk. (Topçuoğlu, 2001).

<sup>11</sup> Mehmed Rıfat Paşa: (d. 1860, ö. 1925) Şubat 1909-Ağustos 1911 yılları arasında 2 yıl 6 ay 9 gün Hariciye nazırlığı yapmıştır. Bu görevi dışında Tiflis, Tırhala, Novorosisk, Petersburg, Atina ve Pire'de şebhenderlik, Londra sefaretî müsteşarlığı ve Atina, Paris, Londra, Berlin sefirliği görevlerinde bulunmuştur. Babası Balkapanı tüccarlarından Hasan Efendi'dir. Mehmed Rıfat Paşa eğitimini Sıbyan mektebi, Rüştüye (Bayezid), Sultanî ve Mülkiye mektebinde almıştır. Detaylı bilgi için bk. (Akpınar, 2015).

## Kaynaklar

### Sürelî Yayınlar

*Muhıbbân* Dergisi, Yıl 1: 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10. sayılar; Yıl 2: 1, 2, 4, 5, 6, 7-8, 9. Sayılar; Yıl 3: 3. sayı.

*Sırât-ı Müstakîm* Dergisi Cilt 3, Sayı 73

*Beyânü'l-Hak* Dergisi Yıl 1, Cilt 2, Sayı 52

### Kaynak Eserler ve Araştırmalar

Akpınar, Mahmut. (2015). "Osmanlı Hariciye Nazırları (1836-1922)". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi* 16/35 173-205.

*Alevi Çalıştayları Nihai Rapor*. Erişim Tarihi: 06.03.2021. <https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/alevi-c3a7alc4b1c59ftaylarc4b1-nihai-rapor-2010.pdf>

Arslan, Fazlı. (2016). "*Muhıbbân*'ın "*Nefes*"leri". *Rast Müzikoloji Dergisi* 4/3, 1396-1423.

Ayhan, Halis ve Maviş, Hakkı. (1994). "Dârüşşafaka". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s.7-9.

Ayverdi, İlhan. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

- Doğan, Hasan. (2018). “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Grev Hakkı ve Ta’til-i Eşgâl Kanunu”. *Bellekten* 82/293, 265-294.
- Greene, D. Enaa. (2016). “Leninizm ve Blankicilik”. Çev. Gülsüm Emek Başaraner. *Teori ve Politika*, 70, 73-106.
- Güler Kümbül, Burcu. (2012). “Psiko-Sosyal Boyutuyla Grev”. *Çalışma ve Toplum*, 1, 113-145.
- Gündoğdu, Cengiz. (2001). “Osmanlı’nın Son Döneminde Yayınlanan Tasavvufi Muhtevalı *Muhibbân* Dergisi ve 1327/1911 Yılı 4. Sayısında Yer Alan Bazı Makaleler”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/4, 293-304.
- Işık, Zekeriya. (2016a). “Muhibban Dergisinin II. Abdülhamit’e Karşı Siyasi Muhalefeti’nin Mahiyeti”. *Turkish Studies*, 11/12, 83-104.
- . (2016b). “Muhibban Dergisi’nin 20. Yüzyıl Başlarında Tarikatları Savunma ve İtibar Kazandırma Çabaları”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/30, 399-427.
- Kaçalin, Mustafa. S. (2006). “Muhyiddin Efendi, Ahmed”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 81-82.
- Kahya, Fatih. (2017). “Osmanlı Döneminde Sigorta Şirketlerinin Rağbet Ettikleri Şehirler”. VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu, İstanbul.
- Kamilçebe, Hatime. (2012). “Osmanlı Devleti’nde Sigortacılığa Yönelik Dînî Yaklaşım”. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4/1, 105-114.
- Kara, Mustafa. (1993). “Cem‘iyyet-i Sûfiyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 335.
- . (2006). “Muhibbân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 34-35.
- Maden, Fahri. (2013). “Muhibban Dergisinde Alevilik-Bektaşilik ile İlgili Yazılar, Şiirler ve Haberler”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 6, 125-172.
- . (2016). *Bir Tasavvuf Dergisi Muhibban: Değerlendirme, Çeviriyazı, Dizin*. İstanbul: Roza Yayınevi.
- Mardin, Şerif. (2020). *Türk Modernleşmesi-Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mazıcı, Nurşen. (1996). “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”. *Atatürk Yolu Dergisi* 5/18, 131-154.
- Özcan, Tahsin. (2007). “Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 290-291.

- Özkorkut, Nevin Ünal. (2002). “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 51/3, 65-84.
- Seyfeli, Canan. (2010). “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Hahambaşılık (1847-1918)”. *Milel ve Nihal* 7/1, 94-136.
- Taşğın, Ahmet. (2004). “Alevi-Bektaşî Edebiyatında İlk Örnek: Muhibban”. *Folklor/ Edebiyat* 10/39, 231-240.
- Topçuoğlu, Hayriye. (2001). “Bektaşî Ahmet Rıfkı, Hayatı ve Eserleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 7/19, 87-142.
- Toprak, Zafer. (1985). “II. Meşrutiyet’te Fikir Dergileri”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul: İletişim Yay., s. 126-132.
- Uslu, Ateş. (2014). “Avrupa’da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)”. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquires)* 9/1, 1-24.
- Yıldırım, Kadir. (2011). “Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yolcu, Nilgün. (1998). “II. Meşrutiyet’te Yayımlanan Bektaşîlikle İlgili Bir Dergi: Muhibbân”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 7, 37-44.